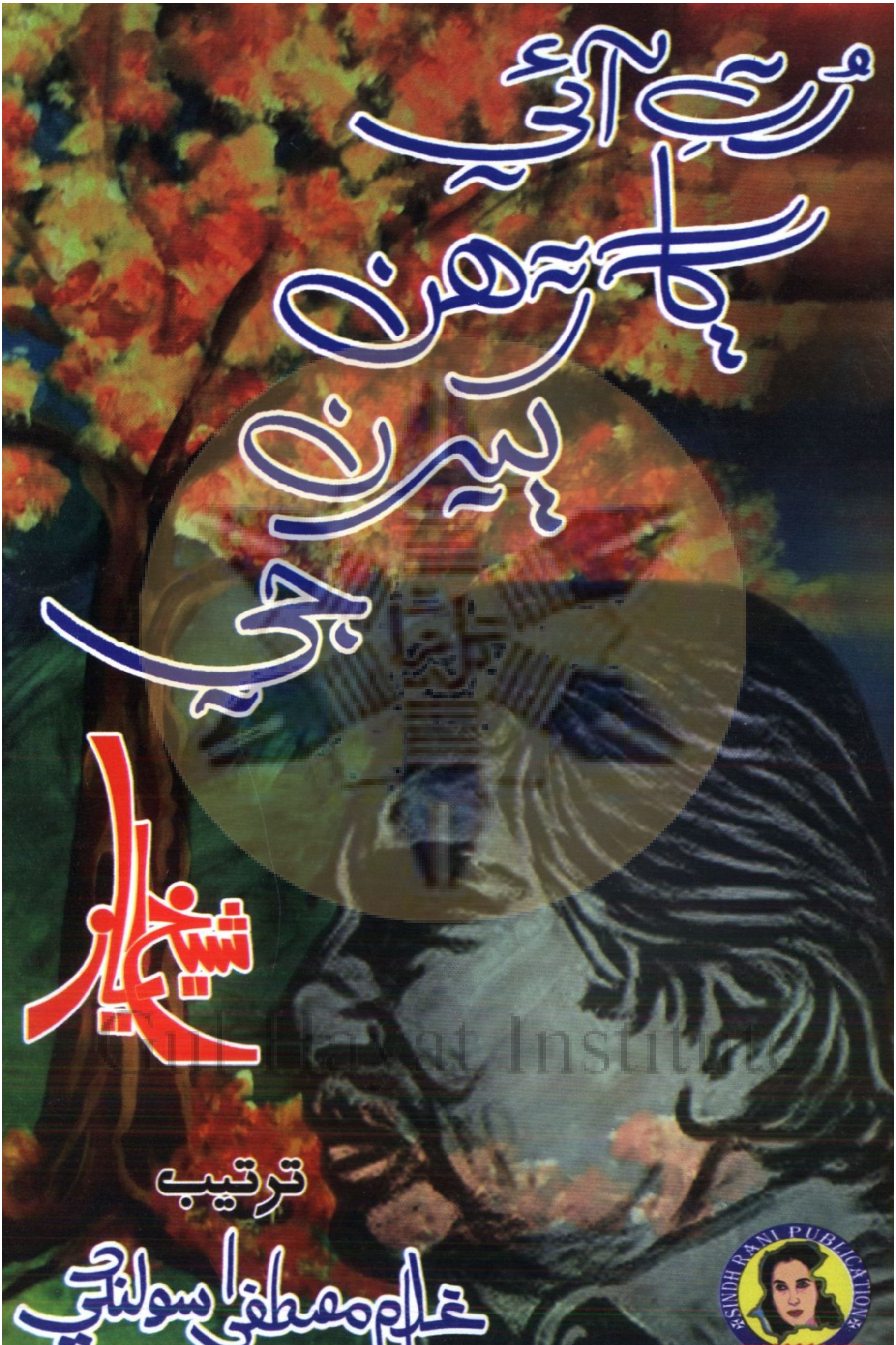

Gul Hayat Institute

رُت آئي ڳاڙهن ٻيرن جي

(شاعري)

شيخ اياز

ترتيب:

غلام مصطفيٰ سولنگي

Gul Hayat Institute

SINDH RANI PUBLICATIONS

HYDERABAD

سنڌ راڻي پبليڪيشن

سمورا حق ۽ واسطا اداري وٽ محفوظ

ڪتاب جو نالو :	رُت آئي ڳاڙهن ٻيرن جي
شاعري :	شيخ اياز
موضوع :	شاعري
ترتيب :	غلام مصطفيٰ سولنگي
نگراني :	حميد سنڌي
ڇاپو پهريون :	ڊسمبر 2019ع
تعداد :	هڪ هزار
ڪمپوزنگ/ٽائيٽل:	شاهزيب ميمڻ
ڪيليگرافي :	اويس پٽو
ڇپائيندڙ :	سنڌ راڻي پبليڪيشن حيدرآباد 03013492704

قيمت: 150 روپيا

شيخ اياز جي شاعريءَ جو هي ڳٽڪو "رُت آئي ڳاڙهن ٻيرن جي" آگسٽ 1968ع واري "روح رهاڻ" ۾ شايع ٿيو جنهن کي پڙهندڙن لاءِ ٻيهر شايع ڪيو پيو وڃي.

RUT AAI GARHAN BERAN JEE

(Poetry)

By: Shaikh Ayaz

Sindh Rani Publication Hyderabad.

Gul Hayat Institute

ڪتاب ملڻ جا هنڌ:

پٽائي ڪتاب گهر حيدرآباد. فڪشن هائوس حيدرآباد. ڪويتا ڪتاب گهر حيدرآباد. ادبي بورڊ بوڪ اسٽال تلڪ چاڙهي حيدرآباد. قليچ ڪتاب گهر سنڌي لينگويج اٿارٽي حيدرآباد. ڪنگ پن بوڪ هائوس پريس ڪلب حيدرآباد. ڪامريڊ بوڪ اسٽال ڄامشورو رابيل ڪتاب گهر لاڙڪاڻو مهراڻ ڪتاب گهر لاڙڪاڻو. وسيم ڪتاب گهر شڪارپور. سنڌيڪا ڪتاب گهر سکر. تهذيب بڪ اسٽور خيرپور ميرس. ٿر ڪتاب گهر مٺي. سنڌ راڻي پبليڪيشن حيدرآباد. بلوچ ڪتاب گهر قاسم آباد حيدرآباد.

اداري پاران

شيخ اياز نه صرف سنڌي ٻوليءَ جو مقبول ترين شاعر آهي پر هو هڪ بهترين قانوندان به هيو ۽ وڪالت هڪ اهڙو پيشو آهي، جنهن ۾ ماڻهوءَ کي تمام گهڻو وقت ملندو آهي، ڇاڪاڻ ته ڪيس پنهنجي شعبي ۾ ڪاميابي حاصل ڪرڻ لاءِ تمام گهڻا بلڪه قانون جا سيئي ڪتاب پڙهڻا پوندا آهن، تنهن هوندي به شيخ اياز جو سنڌي ٻولي، سنڌي قوم ۽ سنڌي شاعريءَ سان ايترو لڳاءُ هيو جو هن پنهنجي شعبي ۾ به هڪ ڪامياب وڪيل طور پاڻ مڃرايو ۽ تمام گهڻي مصروفيت هوندي به هن شاعريءَ کي ٽائيم ڏنو ۽ مٿس ذات مهربان هجڻ ڪري هر موضوع تي شاعري ڪري پاڻ مڃرايو.

شيخ اياز سنڌي ادبي سنگت جي باني ڪارن مان هيو. جڏهن گوبند مالهي اپريل 1946ع ۾ ڪراچيءَ ۾ سنڌي ادبي سنگت جو بنياد وڌو ته شيخ اياز ۽ بهاري لال ڇاٻڙيا سنگت جا پهريان جوائنٽ سيڪريٽري چونڊيا ويا. شيخ اياز شڪارپور ضلعي ۾ به سنگت کي منظم ڪيو، ڇاڪاڻ ته شڪارپور سندس جنم ڀومي شهر آهي ۽ هن چاهيو پئي ته سنڌي ٻولي ادب ۽ شاعريءَ جا سلا شڪارپور مان به ڦٽندا رهن، انهيءَ ڪري هن سنڌ سنگت کي شڪارپور ۾ به فعال رکڻ لاءِ ڪوششون ورتيون، مطلب ته شيخ اياز جو سنڌي ٻولي، ادب ۽ سنڌي شاعريءَ ۾ جيترو ڪنٽريبيوشن آهي، ان کي ڪير به فراموش نٿو ڪري سگهي. هن وقت تائين شيخ اياز جا ڪيترائي ڪتاب ڇپجي چڪا آهن ۽ اڃا ڇپجي رهيا آهن پر انهن ڪتابن جي وڪري ۾ ڪا به گهٽتائي نه آئي آهن، سندس ڪتابن جا ڪيترا ئي ڇاپا مختلف ادارن طرفان شايع ٿيا آهن پر اهي وڏا ۽ جامع هجڻ ڪري ڳري قيمت جا آهن، جن کي شاگرد يا بيروزگار نوجوان خريد ڪري نٿا سگهن، پوءِ نوجوان لائبريرين ۾ وڃي اهي ڪتاب پڙهي پنهنجي ادبي اُڃ اجهائين ٿا.

ان ڪري اسان سوچيو ته شيخ اياز جا شروعاتي دور وارا آيل ننڍا ننڍا ڪتابچا ٻيهر شايع ڪري شاگردن لاءِ سهولت پيدا ڪيون، جيئن اهي ڪتابچا خريد ڪري پڙهي سگهن.

انهيءَ ڪري هي ڪتاب "رُت آئي ڳاڙهن ٻيرن جي" محترم حميد سنڌي جي ٿورن سان سندس رسالي روح رهاڻ مان کڻي، ٻيهر شايع ڪري رهيا آهيون ته معقول معاوضي تي نوجوان ۽ شاگرد وٺي پڙهي سگهن.

غلام مصطفيٰ سولنگي
سنڌ راڻي پبليڪيشن حيدرآباد
03013492704

شيخ اياز ۽ روح رهاڻ

ڳچيءَ ڳانا لوھ جا زيريون ۽ زنجير،
پيڪڙا پيرن ۾ ڪوٽين اندر ڪِيرَ،
چاري چؤگانن ۾، واهيت ڪن وزير،
ڇن نہ ڇڇي آهيان، اهڙيءَ سٽ سرير،
مارو ڄام مليرُ! پڇج ڪِي پنهوار ڪي.

يادگيرين جا ورق اُٿلائيندي، شاھ سائينءَ جو هيءُ شعر هنيانءَ تي تري آيو اٿم. لڳيم ائين ٿو تہ اڳ بہ ائين هو، اڄ بہ ائين آهي، سڀاڻ بہ اِئين رهي، جو مَنُ اندر جيڪا پيڙا آهي، پوءِ اندڍشا آهن، اِئين جو اِئين رهيا. پُل هيٺان پاڻي وهندو پئي رهيو آهي، اڄ بہ وهندو رهي ٿو. من ۾ اِئين ئي يادگيريون وهڪرا ناهي ڪتي ڊنڊون، ڪتي ڊورا، ڪتي دُٻا تہ ڪٿ وري بنھ خشڪ پوٺا...! يادگيرين جي وهڪري سان هلڻ ۾ جيا پو آهي ۽ اُن جيئڻ ۾ ڪنهن ويل مري بہ وڃجي ٿو، تہ اُهي صدين جا پل وري پل ۾ گذري وڃن ٿا.

گهڻن ڏينهن کانپوءِ مَن ۾ اٿل ٿيل هئي، ڪيئي همسفر، همر ڪاب، همدم، همغم ۽ ڏائڻ موڪلائڻ بنا ائين وقت جي وهڪرن ۾ لُڙهي ويا، جو پتو ئي نہ پيو. اشفاق لاءِ لکيل يادگيرين جي سفر مان هڪ بہ ورق اُٿلايا ئي مس هيا تہ ڪئين ورق وري ويا. اياز قادري ويو تہ وريو ڪونہ. پراڻي همسفر هئڻ ناتي بہ اکر لکڻ لاءِ سوچيم پئي تہ ڊاڪٽر دُرشهوار الله توهار ڪئي! سائين جي ايم سيد سان پراڻو ناتو۔سائين امير حيدر شاھ ۽ سائين امداد محمد شاھ هميشہ جڙ اندر ۾ ويٺا هجن. اصل ٻاڻ لڳي ويو! ڪير اُهي ورق ورائي؟ جيئري هيءُ جهان ڇڏي في الحال موڪلائي وڃجي، پوءِ جڏهن ڪو ڪنهن پَل ڪي قياس پوي، جو جيئرو موٽائي وني اچي.

ڪاتي تان نہ ڪنهين، مَن وِجهلڻ وڏيو،
ماريس سو تَنهين، جو تَو ڇِٺاري جَيڏيون!

جڏهن جو خبر پيم تہ شيخ اياز بہ هلڻ هاري ڪئي آهي ۽ سفر اُسهيو آهي تہ پانيم تہ وقت بيهي ويو آهي!

اُتــي جــئــن مــورَن، اوپــر ولــهــارن جــئــن،
ســا پــر گــونــدر کــن، جُـ قــوڙائــو ســجــٽــيــن.

شيخ اياز سان کي ورهين جا ورهيہ گهاريل هئا. ساٽس سنگ سفر سندس شعر ۾ لکٽين وسيلي هو. فتاح، رشيد ڀٽي، علي بخش، تنوير وارن تہ ساٽس گهڻو گڏ گذاريو هو. سندن ڳالهيون ٻڌي ٻڌي مان بہ ائين سمجهندو هيس تہ ڄڻ سندس ميخاني مان مڌ جا پيالا پي هاڻ وريو آهيان. اياز سان دوستيءَ جي هام آئون نٿو هڻي سگهان، جو آئون سندس همعصر بہ نہ هيس. بقول رشيد ڀٽي جي تہ "حميد چاڪ چڱو ڀلو هو، ڪيس اِها لوٽي واري لپاٽ ڪيئن لڳي؟ خبر ڪانہ ٿي پئي."

مرحوم رشيد ڀٽيءَ کي شايد ٻڌائڻ وسري ويو هجيم تہ اهي چوڪڙيون، پنجڪڙيون ناهي، ادبي ڪاڪ محل سجائي، موملن جا هوڪا ڏئي، اسان جهڙن ڪيترن ئي راڻن کي ريجهائي، ڏاچيءَ چاڙهي، اهڙي طلسم ۾ ڦاسايو هيو جو اڄ تائين اُن طلسم جي اثر هيٺ آهيون ۽ زماني ۾ سرگردان آهيون. سچ ۽ حق کي طاقت سمجهي پنهنجي ڪچڙن ذهنن سان باطل قوتن سان بہ ٽڪرائجي وياسين. اُن وقت صورتحال ائين ئي هئي:

سگهہ ڏي اهڙي سچ، منهنجي جڪڙيل جيءَ کي،
ڳچي ٿئي ڳچ، تہ بہ چوان جو چوڻو هجي.

محمد ابراهيم جويو، اياز قادري، رشيد ڀٽي، جمال ابڙو، سوڀو گيانچنداڻي، غلام رباني آگرو، عبدالغفور انصاري، نورالدين سرڪي، حفيظ شيخ جو سچو سنڌ ۾ غوغاءَ هجي! ترقي پسند ادب جو جهنڊو ڪٽي جهولايو هئائون. ادبي سنگت نڪري نروار ٿي هئي. تماهي "مهراڻ" جاري ٿي چڪو هو. مون اڄان مئٽرڪ بہ پاس ڪانہ ڪئي هئي. بس لوٽي واري لپاٽ لڳي وئي. سنڌ اندر ادب ۽ ٻوليءَ جو چؤپول زور ونندو ويو. ون يونٽ جي ڪهري قانونن اسان جي ذهنن ۾ اُهي ئي ڀولا آڻي چڙهيا هئا، جو اسان جي چوياري جن دوستن سان حيدرآباد ۾ هئي، تن بنهہ ٻيڻي ٻاري چڙهي. سنڌي شاگرد الڳ تحرڪ ۾ هئا. ڏينهن رات سنڌ جي سورن، سنڌي ٻولي تي بندشن جو ذڪر، ادبي انقلاب جي ايندڙ طوفان جا سعيا، سڀ ڪنن پئي سُٽيا. نوشهري جي سينين ميمڻن جي خاندان جو لاڏڪوڏ

سان پاليل چشم و چراغ! والد صاحب وڏي سرڪاري عهدي تي هيو، پر اسان ٻه ڪٽي الفي پاتي! عزيزن قريبن کي ڏنديِن آڱريون هيون. والد صاحب کي چپائون ته هن چرئي کي روڪيو، هيءَ ته ڪورڻ جو راهي ٿو ڏسجي، ڪٿي ڪو پنهنجي لاءِ ممڻ نه ٻاري ڇڏي. والد صاحب (مرحوم سيٺ اسماعيل) سياڻو ماڻهو هو. هُن زماني ۾ ڪئين جنوني ڏٺا هيا، ڪنهن به هنڌ رستو نه روڪيائين. اُن وقت اديبن جو لڏو ويچارن ۾ واندن جو لڏو هو. وڏن اديبن جو نالو وڏو هيو، پر ڇوڪرات، جهڙا لوفر لُڙا ليکبا هيا. گهٽو ٽٽو رومانٽڪ خيال، پر هيل هنن ڇوڪراٽن سنڌ سان به ڪٽي رومانس وڌو. ڇڻ ڪنهن من موهڻي اپسرا من ۾ موهه وجهي پئي ڇڪيو. اسان کي اِها خبر نه هئي ته وطن ۾ مٽيءَ سان رومانس ۾ عشق ڪرڻ وارا سوريءَ سزا وار ٿيندا آهن. سنڌي ادبي سنگت جي گڏجاڻين ڇڻ ٻاهه تي گاسليٽ وڌو. وڏڙن اديبن ۾ دانشورن حيدر بخش جتوئي، غلام محمد گرامي، محمد ابراهيم جويي، جمال ابڙي، محمد عثمان ڏيپلائي، حفيظ قريشي سان ملو ته ائين پئي لڳو ته وس پڄين ته ڪتاب پڙهائڻ ۾ پرائڻ ٻهاني گهاٽي ۾ ڏاند وانگيان جوٽي ڇڏين. ٻيا اسان ڇوڪراٽن کان ڪجهه وڏڙا اديب غلام رباني، رشيد ڀٽي، جمال رند، منصور، شمشير، ناصر مورائي، خواجه سليم پارا ملن ته چقمق جيان ڇڪين ۾ ونيو ادبي وعظ ٻُڌرائين. هاڻ ڪماٽيون پيا لکون. 'سيمي' ڇپيو ته ڇڻ پير ڌرتي تي نه هيا. ائين ڪٽي "زندگي پبليڪيشن" ناهي سين. ڪڏهن جمال ابڙي، غلام رباني ۾ ناصر مورائيءَ جا ڪتاب پيا ڇپجن، ته ڪڏهن ادبي تحريڪن ۾ ورڪر ٿي پيا هلون. پئفليٽ پيا ورهايون، تقريرون پيا ٻڌون ته ڪڏهن ڳالهائڻ جو وارو مليو وجي ته اُپ ڏري پئي ويو. جيجي بيگم زينت چنا جو ادبي حيثيت سان وڏو نانءُ هو. ماهوار "مارئي" پئي ڪڍيائين. معاون تي اڌ ايڊيٽري سڪيم. سنڌ يونيورسٽيءَ جو نوجوان شاگرد پڙهڻ ۾ هوشيار، پر دل ئي نه لڳي. ائين "روح رهاڻ" رسالو نڪتو. ڪيئن هٿ وڌم ۾ ڪيئن وڪ وڌايم، اڄ معجزو پيو ڀانيان! خالي هٿ، بنا پائي پيسي، ههڙو ڪم ڪيئن ٿيو؟ اڄان به ويچار اِهي اٿم ته "مون کي مون پرين ٻڌي وڌو ٻار ۾!" يارن جو زور ۾ بيگم زينت چنا ۾ محترم عبدالله چنا جي رهبري ڀهريون پرچو، اپريل 1960ع ۾ نڪتو. اِجهو سامهون سامهون شروعات ۾ شيخ

اياز جا بيت آهن. اجا بہ لوٽي واري لپات نہ لڳندي؟
سدا آهي ساهہ کي، ڳيي جي ڳولا،
ڏؤ بنا ڏولا ناهي ساجهہ سونهن کي.

رتي ناهي رت، چؤرون مڙيون جنڊڙي،
ساٿي اُت سُتت، ساڙيون هن سماج کي.

اُن وقت بہ سماج جي هيٺ مٿانهينءَ ۽ زماني جي گرمين ۽ سردين جي مزاج کان اڻجاڻ هيءُ مسافر تک تيز ۾ هليو پئي.

اياز جو گيت، جون واري پرچي ۾ ڇپيو تہ من ۾ هورا کورا وڌي ويئي.

پري پرينءَ جي لوءِ،
الا، اولوءِ ووءِ ڙي ووءِ!
سُري پتڻ تي آئي سانجهي پڳهہ نہ آيا پار
ايندا نيٺ تہ منهنجي من جا مانجهي اي منجهدار
آياجي نہ تہ پوءِ، الا، او پوءِ، ووءِ ڙي ووءِ!

شيخ اياز جو هيءُ گيت مون لاءِ شايد اشارو هو تہ واقعي پرينءَ جي لوءِ پري آهي! پر اُنهيءَ ئي پرچي ۾ شمشير جو غزل هو تہ:

اسين حال هيٺا، اوهان جي خُدائي۔ وڏي ڳالهہ آهي!
هلي پئي اجا زندگيءَ جي لڙائي – وڏي ڳالهہ آهي!
انڌيرن ۾ ٻلجي پئي روشنائي – وڏي ڳالهہ آهي!
اجان وقت کي پيئي ڳولي سچائي – وڏي ڳالهہ آهي!

ان سچائيءَ کي ڳولڻ لاءِ ڪجهہ سر قريا نوجوان، سنڌ جي پراڻن مسئلن، سنڌي ٻوليءَ ۽ ادب جي واڌاري کي سچائيءَ ڏانهن هڪ رستوءِ وسيلو سمجهي گهر گهات ڇڏي اڳتي نڪري آيا هيا.

"روح رهاڻ" مالي مسئلن جو شڪار ٿيو تہ ڳوٺ سڏار ڪاتي ۾ نوڪري ڪرڻي پئي. ڪجهہ وقت قصو هليو، پر والد صاحب جي حڪم تي نوڪري ڇڏيم جو پڙهڻو بہ هيو. صفا گهر بہ نہ ڇڏڻو هيو. سيڪڙاٽ پکي کي اباڻي گهر شام جو تہ وڃڻو ئي وڃڻو هيو. ڪو پنهنجو آکيرو تہ هوئي ڪونہ نوڪريءَ ۾ هجڻ ڪري دوست جمال رند کي "روح رهاڻ" حوالي ڪيم. اُن وقت "روح رهاڻ" جو رُخ پر کي نہ پيو سگهجي. اُن ۾

ڪڏهن عورتن جو حصو ته ڪڏهن ٻارن جو حصو، ڪڏهن وري فلمي تصويرون ڏيٺيون پيون. جمال رند اُن ۾ تبديلي آٽي. سائيز گهٽائي، ڪجهه نوان موضوع. شڪاريات، سياحت، وغيره وڌا، جن جو ماهوار رسالن ۾ هجڻ ضروري ته سمجهيو ويندو هو پر پرچي جو منهن مهانڊو بنهه ڦري ويو. نيٺ نوڪري ڇڏي ڀٽس ۾ ڪتابي سائيز ۾ ”افسانا نمبر“ ڪڍيم. جنهن وڏاري ڇوٻول پيدا ڪيو. ائين پريس جا نوان قانون آيا ۽ سيني جا ڊڪليئريشن رد ڪيا ويا. ”روح رهاڻ“، ”مارئي“، ”انسان“ ۽ ٻيا ڪيترائي رسالا، ان سڄي عرصي ۾ ادبي لڏا چرپر ۾ رهيا. پڙهائيءَ جو جيڪو سال هليو ويو هو اُهو بچائڻ لاءِ ايل ايل بي به پئي ڪيم. 1963ع جو اهوئي مارچ جو مهينو هو جو مرحوم رمضان، جيڪو ڊي سي جي آفيس ۾ ڪلارڪ هو. ”روح رهاڻ“ جو نئون ڊڪليئريشن آٽي ڏنو. 1960ع کان 1963ع تائين اسان جي ڪچڙن ذهنن ۾ گهڻي پُختائي اچي ويئي هئي. سنڌ ۾ ”ائنٽي ون يونٽ موومينٽ“، ٻولي ۽ ادب لاءِ هلايل تحريڪن ۾ ڏينهن رات دوست گڏ هيا. اصل ۾ سنڌ ۾ اُن جي ماڻهن کي سجاڳ ڪرڻ جو مسئلو هو. هنن کي خود آگاهي جو عادي بڻائڻو هو. شهرن کان ٻهراڙين تائين جڏهن ويندا هياسين ۽ جلسا ڪندا هئاسين ته محسوس ٿيندو هو ته خلق خدا جي پريشان ته آهي، پر اسان جون ڳالهيون ٻُڌي حيران ٿي ويندي هئي. ”روح رهاڻ“ انهيءَ ڏس ۾ ڀرين ۽ فيصلي جي قوت بخشيندڙ ڪنيل وک هئي.

شيخ اياز اُن معاملي کي هيئن پرکي ورتو، سندس نظم جو عنوان هو ”نئون انسان“:

هيءَ ميرانجهي سانجهي آيا ڏوڙ – ڏٽي جي جهول،
چاڻ ستارا ان مان نڪتا جرڪي سون سمان،
تيسين پنهنجيءَ مشعل ۾ جا آهي لاٽ اڏول،
تنهن تي وات سڃاڻي ويندا واٽهڙو انسان!
ڏينهن ٿيا، ڪنهن شينهن اسان ۾ ناهه ڪئي گجگوڙ،
هيءَ به غنيمت آ ته ڪٿي ڪو اونائي ٿو ڪوڪ،
نيٺ ته بادل وسندا، پوندا مينهن به ماٿهوءَ پوڙ،
نيٺ ته وڄندي، گجندي، اُٿندي، آنڌي جيئن مخلوق.

Gul Hayat Institute

سندس هيءَ نظم آگسٽ 1963ع واري پرچي ۾ ڇپيو. ڳالهه ڳري، پر اسان لاءِ ڇڙ نہ سؤلي. اِجهو ٿا اياز چواٽي سوڀ حاصل ڪريون:

مان ڇاٽان ٿو، مان ڇاٽان ٿو، ڇر آ منهنجي ڇاڻ،
پڙڪي پڙڪي پنيت ٿيندي، جلندو هيءُ جهان،
آخر منهنجي سوڀ سنواريا، آخر تنهنجي آڻ،
تون رک هوندين، ڇپيون ڇٽينديون ڪوئي نئون انسان.

"روح رهاڻ" جي نئين دور شروع ٿيڻ تائين اسان جي شاعرن (ٻين صنفن جي ليکڪن جو ذڪر ٻئي موقعي تي) جي دنيا وسيع ٿي ويئي هئي. آبادي نہ وڌندڙ هئي پر نئون فڪر، نيون صنفون، نوان چهرا ڇڙ نہ پاڻهي پيا گهڙجن. سنڌ جي ڌرتيءَ پاسو ورايو هيو. سنڌ جو هر ماڻهو ڌاڌ ڌمر کي محسوس ڪري رهيو هو. نوجوان ٿهي هوندئن بہ حساب ٿيندي آهي. شاعرن ڪٽي نئون علامتي وکو پاتو. سنڌي شاعريءَ ۾ نيون صنفون نوان خيال ۽ نوان موڙ اچي ويا.

تنهنجي دنيا سپ رنگ سانول،
مون وٽ روپ نہ ڪو بهروپ الا،
تنهنجي دنيا سج جا پاڇا،
منهنجي دنيا چنڊ جان گهايل،
مون وٽ روپ نہ ڪو بهروپ الا.

(نياز همايوني) سيپٽمبر 1963ع
يا وري سندس "ورلاپ" (آڪٽوبر 1963ع)

اونيئڙا ڙي اونيئڙا منهنجي وندر وئي وٽڪارن ۾،
جهل واڳ نہ ڪي واڪا ڪريان، من ڪهل پوي ٻر وارن ۾.

❊

هر ڪو ماڻهو موتيءَ داڻو،
هر ڪا دل هيرن جي کاڻ،
ڇاٽي ڌس نہ سهي اڻ ڇاڻ!

(تنوير عباسي) "روح رهاڻ" آڪٽوبر 1963ع
نارائڻ شيام جا دوها ۽ سورٺا نومبر 1963ع ۾ ڇپيا:

Gul Hayat Institute

کيڏان اُسڙي-چانوڙي، ڪير پيهيندو چنڊ،
ڪير ٿڦيندو روئلا، هيءَ تارا يا ڇنڊ.

روشن آئيندو گهرين، پڇ مانڊيءَ جو منڊ،
ونجي ويندو چنڊ نه ته ونجي ويندو چنڊ.

اُنهيءَ ساڳئي پرچي ۾ اياز جو هڪ ننڍڙو نظم ڇپيو:

لڙي ڀپهري، لانڍي، ٽانوَ
پنڊيءَ ۾ پار ٿو ڊوڊو
اڏريا هيٺ ڪنڊيءَ تان ڪانوَ
جن سان گڏجي ڪو نينگرڙو
ڪاٿي ويٺو
ڳتيءَ ڳتيءَ سان ڳائي ويٺو.

1963ع وارن پرچن ۾ امداد حسيني جا نظم نئين سماجي فڪر کي کنيو بيٺا هيا. اُن سان گڏ شمشير الحيدري، اُستاد بخاري، محسن ڪڪڙائي ۽ ٻيا هڪ نئين سوچ جا اڳواڻ هيا.

هيءَ هڪڙو جديد فڪر هو، جنهن ڳالهه کي سيني سمجهيو پئي، جديد ۽ قديم جي جنگ شروع ٿي چڪي هئي. اياز جو ڀهريون مضمون ”روح رهاڻ“ سيپٽمبر 1963ع ۾ ”جديد ادب جي اهميت“ ڇپيو.

”مون سان گڏ سنڌ جي نئين اُمنگ، نئين فڪر ۽ اُن جي حامين جي جديد ڇا آهي: قديم ڇو آهي ۽ جديد ڇو آهي، ان جو صحيح شعور ۽ شناس وسيع مطالعي ۽ گهري فڪر سان ملي ٿي. قدامت ۽ جدت ۾ قابل قبول ڇا آهي ۽ انڪار جي قابل ڇا آهي، ان جي پرک جنهن نظر جي گهرائيءَ ۽ دل جي وسعت جي گهرج آهي، اُها هر ڪنهن جو نصيب نه آهي. ادب ۾ جديد ۽ قديم جو قصو، ڪم نظريءَ جو دليل به آهي ۽ بالغ نظريءَ جو به. ڪم نظريءَ جو دليل ان سبب ڪري آهي، جو جديد کان جديد ترين شاعر ۽ اديب به پنهنجي ماضيءَ کان بلڪل منحرف نٿو ٿي سگهي. بالغ نظريءَ جو دليل ان سبب ڪري آهي، جو هر سچو فنڪار ڪنهن جي به نقش قدم تي هلڻ کان پاسو ڪندو آهي ۽ پنهنجي منزل، پنهنجي راهه پاڻ متعين ڪندو آهي. ازرا پائونڊ جو هڪ عجيب، غريب

Gul Hayat Institute

نظم، جو هن آمريڪا جي بهترين شاعر والٽ وٽمئن متعلق لکيو آهي، هڪ منفرد شاعر جي نفسيات جو صحيح جائزو آهي:

I make a Pact with You, Walt Whitman!
I have detested you long enough,
I come to you as a grown child,
Who hashad a Pig- headed father,
I am old enough now to make friends,
It was you that broke the new wood,
New it is a time for carving,
We have one sep and one root,
Let ghere be commerce between us.

)مان توسان معاهدو تو ڪريان، والٽ وٽمئن!
مون توسان ڪافي وقت نفرت ڪئي آهي،
مان تو ڏانهن ائين ٿو اچان، جيئن بلوغت تي پهچي،
اولاد، ڪم فهم پيءُ ڏانهن موٽي ايندو آهي.
هاڻي منهنجي بالغ نظري ايتري آهي، جو تون مان دوست ٿي سگهون،
تو نئون ڪاٺ ڪپيو هو، اڄ ان تي نقش طرازيءَ جو وقت آهي:
اسان جي جڙ ۽ گونچ ساڳيا آهن،
بهتر آهي تہ تنهنجو ۽ منهنجو سمجهوتو ٿئي.)

**

هيءُ "روح رهاڻ" جو نئون پر ابتدائي دور آهي، 1964ع ۾ شيخ اياز جون لاءِ 1964ع کان وري نظر اچي ٿو. سندس بيتن جو عنوان ٿي هو: "سنڌڙي تنهنجي سيند ڏسي، رات پٽائي گهوٽ رُنو."

توکي ساري سنڌڙي، ساري پٽ ڏٺي،
مور نہ ٿيندي مارئي، پي ڪا ماءُ جڻي،
تنهنجي پير پٽي، ڏات سموري ڏيهہ جي.

روئي پيئي رت، سڏڪا پري سنڌڙي،
وهہ تي لڳو وات ۾ پينر مون کي پت،
هيءُ پورو پربت، آخر ڪيئن پٿون ٿئي؟

هيءَ بيت سندس جوش ۽ جذبي جو اظهار هيا، ڇاڪاڻ تہ اهو ٺي 1964ع آهي، جڏهن شيخ اياز جي مجموعي "ڀونر ڀري آڪاس" تي سرڪار بندش وڌي هئي.

مون اُن پرچي ۾ پنهنجي "رهاڻ" (ايڊيٽوريل) ۾ لکيو هو:

"شيخ اياز جو فن زندگيءَ جو علمبردار آهي. سندس قول ۽ سندس مجموعہ ڪلام موجب: هيءَ نہ برگ سبز آهي نہ تحفہ درويش. هيءَ ڪويل جي ڪوڪ آهي، ڏسجي تہ اها رات جي انڌاري ۾ گُم ٿي وڃي ٿي يا وقت جي هانوَ ۾ ٻرڇي ٿي لڳي ٿي."

"اسان کي يقين آهي تہ سندس آواز رات جي انڌاري ۾ گم ٿي نہ سگهندو، ڇاڪاڻ تہ اسان صبح جا روشن سپاهي آهيون. رات جي انڌيرن جي هانوَ ۾ اسان پنهنجي تخليق جون سنگينون هڻي، ڪوڙ جا سپ ڪوٽ ڪيرائي، 'سچ' جي روشني ساڻ ڪٺي صبح کي جنم ڏيندڙ آهيون..."

"حڪومت هڪ طرفو فيصلو ڏيئي، اياز جي مجموعہ ڪلام 'ڀونر ڀري آڪاس' تي بندش وجهي، سنڌي ادب جي حق تلفي ڪئي. حڪومت جي ان قدم کي سنڌ توڙي پاڪستان جو ڪو بہ صالح ۽ باشعور فرد سٺي نگاهہ سان نٿو ڏسي، ان مسئلي کي ڪن مفاد پرست شخصن اشتعال انگيزيءَ سان هوا ڏني آهي، جنهن ڪري حڪومت ۽ باشعور فردن جي تعلقات تي غلط اثر پوڻ جو انديشو آهي. اسان جي حڪومت کي پر زور اپيل آهي تہ اياز جي مجموعہ ڪلام 'ڀونر ڀري آڪاس' تان بندش هڪدم هٽائي وڃي." (ح-س)

شيخ اياز جي ڪلام ۾ هيءَ سونهن پر کيو ۽ ڏسو:

ڏرتي چمڪي، واري اُڏري، رائو، ڏينهن تتو،
هرڻي هونءَ بہ مرڻي، پر جي ماري رڄ رڃو.
جُڳ جُڳ جو جادو آ تنهنجي سانجهي جيسلمير،
تل ترائي تي اڏري جي ڪونج وجهي پاڇو.
پٽ پٽيهر پير اسان جا سامهون ساري ريت،
ڪيچ اسان سان پيچ نہ پائي، آ پنهور پلو.

("روح رهاڻ" آڪٽوبر 1964ع)

Gul Hayat Institute

شيخ اياز نومبر 1964ع واري "روح رهاڻ" ۾ هيئن بہ لکيو هو:

تون ياد ڪجانءِ!
سنڌ ۾،
منهنجي موت ڪانپوءِ،
جيڪڏهن،
پئي ڪنهن جو شعر،
زنده رهندو،
تہ اهو ائين اُسرندو،
جيئن ڪمند جي،
هڪ فصل ڪپڻ ڪانپوءِ،
ٻيو فصل
ان جي جڙ مان
خود نسري ايندو آهي.

پر ٿيو ائين تہ سنڌس جيئري گيتن ۽ نظمن جا ٻج ائين چوڌاري ڇنڊجي ويا جو هم فڪر ۽ هم خيال شاعرن جي هڪ وڏي کيپ تيار ٿي ويئي. شمشير الحيدري، امداد حسيني، تنوير عباسي، قمر شهباز، استاد بخاري، تاج بلوچ، فتاح ملڪ، سرويچ سجاولي، نعيم دريشاڻي، پروانو ڀٽي، عبدالڪريم پلي، گدائي، واسديو نرمل، گورڌن ڀارتي، ارجن حاسد، لڇمڻ ڪومل ۽ ٻيا ڪيترا ڄڻ سنڌ جي شاعريءَ کي نہ رڳو سنواريو ۽ سينگاريو، پر هڪ فڪر کي عام ڪيو. اِهو سال 1965ع ٿي هيو، جڏهن دوستن ۽ ساٿين فيصلو ڪيو تہ هن سال "جشن روح رهاڻ" ملهائجي. مبهم خيال، اشفاق قاضيءَ ڏنو. اُن ۾ رنگ ڀريندڙ خواجہ سليم، امداد حسيني، شمشير الحيدري، غياث جوڻيجو ۽ ٻيا ساٿي هئا، پر جن پل پل پئي خير لڌي، اُهي هيا جيجي بيگم زينت چنا ۽ محترم عبدالله چنا.

جشن روح رهاڻ 4 اپريل 1965ع جي موقعي تي اسان "سالنامو" ڪڍيو، ڪئلينڊر ڪڍيو ۽ سووينيئر تيار ڪرايا. سڄي سنڌ جا اديب شاعر ۽ سڄاڻ سنڌي اچي گڏ ٿيا.

مئي 1965ع ۾ "جشن نمبر" ڪڍيوسين، اُن جي ايڊيٽوريل نوٽ ۾ مون لکيو هو:

Gul Hayat Institute

”... مشاعرو شروع ٿيو. شيخ اياز جنهن لاءِ ڪنهن بزرگ چئي ڏنو تہ پٺائيءَ جي چاڙهيل ڪُني، سچل جنهن جو ڏيکڻ لاٿو: اياز انهيءَ ڪني کي ڪٽي پاٽ ۾ پيرٿيو آهي ۽ مون بہ چئي ڏنو، ’شيخ اياز اڄ جو سچ سياڻ جي تاريخ آهي، اياز اڄ جي جذبن ۽ قدرن جو علمبردار آهي.‘

شيخ اياز جي صدارتي تقرير حقيقتن ۽ سچ جي اها تکي تلوار هئي، جنهن هٽي انهيءَ ياد پريل آڏَ کي پرزا پرزا ڪري ڇڏيو. چوڌاري هڪ منڙي روشني ڦهلجي وئي، هڪ هڪ چهرو ٻهڪي رهيو هو، هُو هر پڪار ۽ سڏ جو جواب ڏئي رهيا هئا. اياز اسان کي جاڳائي رهيو هو. اياز وقت کي آواز ڏئي رهيو هو، اياز زندگي کي زنده ڪري رهيو هو:

”هيءَ سين نہ ڏيندي چين، اُتي ڏس ڪوئي آيو آ پيارا.“

اياز کُلي پيو، سندس هر اکر، اکر کي ٿي پيٽيو، هو اڄ او مهراڻ جنهن جو نہ پٿي، نہ هو پتو. هن جَرَ جي جهاڳ مٿان ديپ جلايو هو، هو چو نہ چوي؟

هيرا تہ ڏسو، ڪنڪر نہ هٽو، ايندو نہ وري هي وڻجارو،
ڪجهہ ڏات ڏسو، پوبان ڪيو، هي شور اجايو آ پيارا.

هن پنهنجي سچ جي چار ۾ اسان زندگي ۾ پيٺل ڪوڙ جي سُري جي جيتن کي جکڙي ڇڏيو، اسان کي غذا ئي ہي ٿي ملي. پيام ئي نئون مليو، اسان لاءِ اميد جزيرو ٻڃي پئي. ’آخر هيءَ رات گذرڻي آ، تو چو گهبرايو آ پيارا.‘

چوڌاري ايامن کان ستلن جو ميڙ هو. هو اڄ جاڳي پيا هئا، هو هر انهيءَ غيرت جي تير تي ڦٽڪي ٿي اٿيا، جو ڪنهن مسڪين شاعر کان زبان جي ونگ مان نڪري ٿي ويو. ڪير هو جو سچ کي روڪي، ڪير هو جو روايت کي روڪي، ڪير هو جو تاريخ کي روڪي، ڪير هو جو هن اٿاهہ ساگر کي روڪي.

اسين مڙڻ جا ڪينڪي آهيون پلي ڪريو سو ڦند ڪٽي.

اسين پتڪي اڄ ماڳ پهتاسين. اسان اڄ منزل پاتي هئي، اسان کي سڀ ڪجهہ ملي ويو هو. اياز تہ ائين بہ چئي ڏنو:

هيءَ پريو پنيور چا ڪافي نہ آهي!
اي چري، ڪنهن ڏي وچين ٿي، ڪيچ ڪاهي؟

هر شاعر پنهنجي جذبي ۾ سرشار آيو تي ۽ ائين ٿي لٿو، جڻ هن زندگيءَ جو حق ادا ڪري ڇڏيو، جڻ هن سچ چئي ڏنو. هاڻ پلي ڪير سقراط وارو پيالو سندس لبن تي رکي، هو پي ويندو. مان اياز سان اسٽيج تي ويهي چوڏاري ٿهليل اڏمن جي راند ڏسي رهيو هوس.

اياز جيڪا تقرير ”جهول ۾ گُل ۽ هٿ ۾ مشعل“ ڪنئي هئي، انهيءَ مان ڪجهه ٽُڪرا پيش ڪجن ٿا:

”ڪيترئ مدت کان سنڌ ۾ منهنجي فن ۽ فڪر لاءِ محبت جو اظهار به ڪيو ويو آهي ۽ نفرت جو به، مون پنهنجيءَ مخالفت کي اهميت نه ڏني آهي ۽ جنهن لاءِ نه مون کي رغبت آهي ۽ نه فرصت، پر متان خاموشي نيم رضا يا اعتراف سمجهي وڃي، ان ڪري اڄ مان اوهان جي اڳيان سنڌ جي جديد فن ۽ فڪر سان گڏ ان جي ڪيل مخالفت جي باري ۾ به ويچارَ پيش ڪيان ٿو...

... ادب جو دليل منطقي نه آهي، پر پوءِ به منطق کان وڌيڪ مڃائيندڙ آهي. ادب انساني روح کي يڪدم گرفت ۾ آڻي، اُن تي هڪ پائدار تاثر ڇڏي ٿو ۽ انهيءَ تاثر جو عملي زندگيءَ جي تشڪيل ۾ وڏو هٿ آهي. شاعر جي قول ۽ فعل ۾ جيڪڏهن ڪوئي تضاد نه آهي، جنهن لاءِ هر فڪر هڪ عمل جو پيش خيمو آهي، ته هن جي شاعريءَ کي پيغمبريءَ جو درجو ملي ٿو، پر منهنجيءَ نظر ۾ هن جو هر قول هڪ فعل آهي ۽ ان جو نتيجو، جي هن لاءِ نه، ته هن جي قوم لاءِ يا پوريءَ انسانذات لاءِ لازمي طرح عمل آهي. مان ادب جي آدرش تي سوچي انهيءَ نتيجي تي پهتو آهيان ته ادب اديب جي روح جو اظهار آهي ۽ اهو اظهار بنا مقصد جي نه آهي ۽ ادب جي زبان، جا ان جي اظهار جو ذريعو آهي ۽ پوري قوم، جنهن تائين ادب جي رسائيءَ لاءِ انهيءَ اظهار جو سهارو ورتو وڃي ٿو، جڏهن انهن سڀني جو وجود، ڪنهن ٻاهرئين يا اندرئين خطري سبب، خاتمي جي قريب نظر اچي ٿو، تڏهن ادب جو پنهنجيءَ حفاظت کان وڌيڪ ۽ ان ڪري لازمي طرح پنهنجيءَ زبان ۽ قوم جي حفاظت کان وڌيڪ ٻيو ڪهڙو مقصد ٿي سگهي ٿو! اهو لازمي نه آهي ته هر وقت ادب جو مقصد سياسي يا سماجي هجي، پر مٿينءَ حالت ۾، ٻئي ڪنهن مقصد جي گنجائش گهٽ آهي، ادب ۾ سياسي، سماجي مقصد جو اظهار

ادب جي اهميت کي نٿو گهٽائي. ائين صحيح آهي تہ ادب جي پرک اول ادبي آهي ۽ پوءِ سياسي ۽ سماجي، ائين بہ صحيح آهي تہ ادبي تخليق نہ اخباري مراسلو آهي نہ اشتهار، پر پوءِ بہ ادبي تخليق جي سياسي ۽ سماجي افاديت تي مون کي ڪوئي اعتراض نہ ٿو نظر اچي. جي ادب هر لطيف فن وانگر حسن جي تلاش آهي تہ ان تلاش جي دائري کان سماج ۽ سياست کي ڇو ٻاهر رکيو وڃي؟ آخر هر عظيم سياسي ۽ سماجي ادب ۾ سياست ۽ سماج جو هڪ تصور آهي، جو ان جي خالق جي نظر ۾ تاج محل تي تروري وانگر ٻڪندو آهي. هو ان تصور کي ڪنهن بہ فطري منظر کان زياده دلڪش ڪري پيش ڪري سگهي ٿو ۽ پنهنجي جذبي کي ٻيءَ ڪنهن بہ محبت جي جذبي کان وڌيڪ ڀڙڪائي مهڪائي سگهي ٿو. ڪنهن وقت هن جي ٻوليءَ جي ڪوڙاڻ هن امرت کي مات ڏيئي سگهي ٿي ۽ هن جي لڪٽيءَ جي واڳهہ نک پاٽوليءَ جي هٿ کان وڌيڪ پياري لڳي ٿي. زندگي پٽ جي ڳنڍ بہ آهي، وهہ جو ڳنڍو بہ آهي. ڪهڙو باشعور اديب هوندو، جو انهيءَ وهہ جي ڳنڍي کان منهن موڙي ويندو! گيت نہ واريءَ ۾ ڳُت آهي ۽ نہ فقط ڪَتيءَ جي ڪانڊ، چڪور جو چڪوريءَ کان اهو سوال بہ آهي تہ 'اهو ديس ڪٿي آهي، جتي رات نہ آهي...!'

... اسان تي الزا ذريو ويو آهي تہ اسين ماده پرست آهيون. اسان جو نثر ۽ نظم گواهہ آهي تہ اسان ماديت جي فلسفي کي ڪڏهن بہ آخري حقيقت نہ سمجهيو آهي، جينوٽيڪ اسان کي مادري زندگيءَ جي بي انتها اهميت ۽ افضليت جو اقرار آهي. ڪوڙ هئي سماج جو روح بہ ڪوڙ هيو هوندو آهي، جو اديب زندگيءَ جي ڏاڍ، ڏمر ۽ ڏک کان منهن موڙي، اهو ڪانڌ ۽ ڪميٽو آهي، هو پنهنجي فرار جي باوجود ادب تخليق ڪري سگهي ٿو، پر هو فقط ڪوڙي ڪيمياگر وانگر ڏنگيءَ جي ڏک پيدا ڪري سگهي ٿو، باقي هن وٽ آهي رڳو تڪي جو ٽامون، سرجڻهار جوني جنسار سان دل نہ ٻهلائيندو آهي. فراري ادب زندگيءَ جي ڪاري ڪرڻ ۾ ڪوڙ جي ڪنگري آهي، جنهن ۾ وسوڙا آب حيات تلاش ڪن ٿا. اهڙو ڪو بہ اديب نہ آهي، جو دلي طرح مادي زندگيءَ کي اهميت نہ ڏيندو هجي، پر مادي زندگيءَ ۾ انقلاب لاءِ ڪوشش ڳيروءَ

جي راند‘ ۾ ’سسي نيزي پاند اچلڻ‘ هر ڪنهن جي وت ۾ نہ آهي.

مون هميشہ انفراديت پرستيءَ ۾ فرق ڪيو آهي، انساني زندگي اجتماعي آهي ۽ انفراديت پرستي ان لاءِ مُهلڪ آهي. باقي انفراديت هر عظيم فنڪار لاءِ ايترو ضروري آهي، جيتري گلو لاءِ خوشبو. هر عظيم فنڪار هڪ جوڙڻهار آهي ۽ پنهنجيءَ ڪائنات جو جوڙيندڙ آهي. فن زندگيءَ لاءِ هوندي بہ، ان کان مٿيرو آهي. فن جي ڪمال ۾ زندگيءَ جي روحانيت جي تڪميل آهي. هر عظيم شاعر جي سٽ ڏسي يڪدم انهيءَ نتيجي تي پهچجي ٿو تہ اها خوشبوءِ فقط هن جي روح جي ٿي سگهي ٿي. مون ڪڏهن بہ عظيم فن کي ڏسيل راهہ يا پيري جو محتاج نہ ڏٺو آهي. فن هميشہ اڻانگي واٽ ورتي آهي، جنهن تي اڳ ڪنهن بہ پکيءَ جو پاڇو نہ پيو آهي. عظيم فن جي منزل ان جي پهرئين قدم تي بہ شروع ٿئي ٿي ۽ ان جي پوئين قدم تي بہ رسائيءَ کان دور نظر اچي ٿي. عظيم فن ازل کان ابد تائين ٻرندڙ شعلو آهي، جنهن تي مشل سڏ پنڌ ڪانپوءِ بدلجندي رهندي آهي. ان کان سوا اها جوت جتاءِ نہ ڪري سگهندي آهي...

... وقت جي ڪميءَ سبب مان جديد فن ۽ فڪر تي مفصل بحث نٿو ڪيان ۽ آخر ۾ ان ساريءَ سنگت جو احسان مڃان ٿو. جنهن مون کي هن مشاعري جي صدارت جو شرف بخشيو آهي ۽ سنڌ جي نئين فڪر ۽ فن جي جرات سان حوصلا افزائي ڪئي آهي. روح رهاڻ رسالو جديد ادب جي اشاعت ۾ اڳرو رهيو آهي ۽ ان جي ارادي، هر مشڪل جي باوجود، جدت پسنديءَ جي حمايت ڪئي آهي، جنهن لاءِ جناب حميد سنڌي ۽ هن جا سنگتي مبارڪباد جا مستحق آهن.“

انهيءَ جشن ڪانپوءِ ڏينهن ئي بہ لڳا، جو انهيءَ مهيني مئي 1965ع ۾ شيخ اياز کي حيدرآباد مان شهر بدر ڪيو ويو، جو پاڻ ڪنهن جلسي ۾ صدارت لاءِ سڏيل هو. حيدرآباد لا ڪاليج ۾ فنڪشن رکيل هو، جنهن کان روڪڻ لاءِ منجهند جو ئي ڪوٽڙيءَ مان ريل رستي پوليس جي پهري ۾ ڪيس سکر روانو ڪيو ويو. اصل ۾ ”جشن روح رهاڻ“ جي اجتماعي اثر ۽ انقلابي رُخ قدامت پسندن کي پنهنجي هٿ نہ چمڪڻ سبب مٿس ڪئين الزام هڻي، شهر بدر ڪيو ويو.

جون 1965ع ۾ پرچو ڪڍيوسين ته اُن جي ٽائيٽل تي سنڌس تصوير هئي ۽ رت جي ڇنڊن سان لکيو ويو هو:

هيرا ته ڏسو ڪنڪر نه هٿو، ايندو نه وري هي وڻجارو،
ڪجهه ڏات ڏسو پو بات ڪيو، هي شور اجايو آ پيارا.
اياز اُنهيءَ پرچي ۾ هڪ بيت وسيلي جڻ پڇيو پئي:
ڪڏهن ڪرندي ڪاڪ، ڪڏهن ملندو ميندرو،
پڇان وڏي واڪ، سڌ ٻه ڏي ڪو سنڌ ۾؟

اُن موقعي تي مون پنهنجي ايڊيٽوريل نوٽ ۾ هيئن لکيو هو:

ڪنهن به انقلاب کي تيستائين سچو انقلاب نٿو چئي سگهجي، جيستائين اهو انقلاب انسان کي ذهني غلاميءَ کان ذهني آزادي ڏانهن نه وٺي وڃي. ماضيءَ جو هر دور، حال جو هر وهڪرو، مستقبل جي هر اميد، ذهني انقلاب جي تاريخ ۽ ان جو پورو دستاويز آهي، جنهن کان انڪار ڪرڻ انسان جي ذهن جو ڏيوالو آهي. قدرت جو هيءَ نظام ارتقا جي هر صورت ۾ تشڪيل تي ٻڌل آهي. ارتقا، انسان جي هر عمل جو بدلجندڙ ۽ سُلجهيل روپ آهي، جو انسان جي ذهني شڪل آهي.

اسلام جو خود هڪ بنيادي نظريو اهو آهي ته خلقڻهار انسان کي آزاد خلقيو آهي پر هن پاڻ کي زنجير وجهي ڇڏيا آهن. انسان جو ڇوٽڪارو انهن ذهني انقلابن ۾ آهي جي وقت بوقت پئي ٿيا آهن ۽ هر انهيءَ سچ، جذبن ۽ قدرن جي علمبردار وقت، وقت مطابق انهن لاڙن جي اڳواٽي پئي ڪئي آهي، جن ڪوڙ کي ڪوڙ ۽ ڏوڙ کي ڏوڙ ۽ جنمن جي سڙيل رڪ کي رڪ پئي ثابت ڪيو آهي. انهن علمبردارن هر دور ۾ پراڻن ذهني بخين کي پئي اُڌوڙيو آهي. سندن هر تبديلي ۽ ذهني انقلاب جو پيام، پراڻن مڙهين جي مڙدن لاءِ قاتل بڻجندو رهيو آهي ۽ پوءِ هو هميشه انهيءَ زهر کان بچڻ لاءِ هر ترياق ڪم آڻيندا آهن ۽ آخر ۾ اچي مذهب جو هٿيار ڪڍندا آهن.

اڄ ذهني انقلاب اچي چڪو آهي، نوان لاڙا، نئين رچ، نئين اُڄ، هر دور تي حاوي آهي، هر اهو ذهن، جو نئين ڳالهه ڪنيو ٿو اچي، اڄ جي سچ جو علمبردار آهي ۽ سيان جي هو تاريخ آهي، هن جديد ادب ۽ نون لاڙن جي تحريڪ جو هر فرد پاڻ انقلاب آهي. اڄ جي پراڻين مڙهين

جي رکوالن مذهبن جي آڙ ورتي آهي يا شيخ اياز تي حيدرآباد ۾ پابندي وجهرائي آهي تہ انهيءَ سان تحريڪ ختم ڪانہ ٿيندي هر نوجوان نئون ذهن ڪنيو پيو اچي، هو لڪير جو فقير نہ آهي، زندگيءَ جي هر حقيقت کي پروڙي ڪوري مان پچي نڪري ٿو. ان تي جيڪا بہ پابندي وجهبي، هو تيئن پڙڪندڙ لاٽ بڻجي پراٽيون مڙهيون ساڙيندو ۽ وڌندو هلندو.

شيخ اياز تي پابندي ڪا سندس خيال تي پابندي نہ آهي. ثابت ٿي چڪو آهي تہ شيخ اياز تي ڪي سياسي ۽ اليڪشن جا ڪوڙا الزام لڳائي، حڪام اڳيان غلط ڳالهيون پيش ڪري، هڪ طرفو فيصلو ورتو ويو آهي. انهيءَ لاءِ انصاف جو مطالبو ڪجي ٿو ۽ اسان کي خبر آهي ۽ هر روشن خيال فرد ڄاڻي ٿو تہ هن دور ۾ ڪير بہ ڪنهن جي ذهن ۽ زبان تي بندش وجهي نٿو سگهي. انصاف حق ۽ سچائي انسان جي فطرت آهن، هو جان لڙائي بہ ڪوڙ ثابت ڪندو ۽ جڏهن وقت سندس ساٿ ڏيندو، روشن لاٽ سان هيءَ واٽ روشن ٿي ويندي، ذهني تبديلي اچي رهندي، تحريڪون هلنديون رهنديون، نوان ساٿي ساٿ ڏيندا رهندا. هر اياز جي شهيد ٿيڻ تي ڪئين نوان اياز پيدا ٿي پوندا. مڙهين جا مڙدا ڪنهن تي بندش وجهرائي ڪنهن تي وجهرائيندا. جب لهو پڪاري گا آستين کان.

اياز تي پيل بندش کي هر باشعور طبقي ڏاڍي ناپسندگي سان ڏٺو آهي ۽ پائنجي ٿو تہ اهو قدم ڪنهن غلط فهميءَ جو نتيجو هو ۽ انهي ۾ گهٽ شرپسند فردن جو هٿ هو. اسان جو اختياري وارن کي عرض آهي تہ انهيءَ معاملي جي تحقيقات ڪرائين ۽ جن فردن انهيءَ ۾ حصو ورتو آهي، انهن کي ڪڙي سزا ڏين، جن وڪالت جي پيشي ۾ شاگردن جي نالي کي استعمال ڪري ان تي هميشہ جي لاءِ ڪارا داغ لڳائي ڇڏيا آهن. حڪام کي اها ڳالهہ پڻ واضح ڪرڻ گهرجي تہ بندش جو وڏو سبب ڪهڙو هو؟ جنهن مقامي اخبار غلط سبب ڄاڻائي اياز تي ملحد ۽ ڪافرپڻي جو سرڪاري الزام ڄاڻايو آهي، انهيءَ کي پريس ائڪٽ تحت عبرتناڪ سزا ڏني وڃي، جيئن ان جي هميشہ واري روشن ختم ٿي وڃي. ڇاڪاڻ تہ امن ۾ وگوڙ وجهڻ ۽ ٻن طبقن درميان منافرت ڦهلائڻ جي پاڙ ئي اها اخبار آهي.

Gul Hayat Institute

مان آخر ۾ شيخ اياز کان حيدرآباد جي باشعور سنڌي حلقي طرفان معذرت خواهه آهيان، جو اسان هڪ عظيم شاعر جو پورو قدر نہ ڪري مهمان نوازي جي روشن روايت کي تاريڪين سان تاراج ڪري ڇڏيو. انشاءالله اسان ڪيس وري جلد ڪوٺائينداسين ۽ سندس شايان شان استقبال ڪري اکين ۾ جاءِ ڏينداسين ۽ هو ائين چئي اسان جي وچ ۾ رهندو:

مان ايندس، مان ايندس، تو وٽ سپني سان ساڻ،
آڳ اکين ۾، راڳ چپن تي، آهہ منهنجو اهڃاڻ.
(حميد)

هيءُ احوال اڻپورو آهي ۽ 1965 ع تائين يادگيرين جي حوالي سان آهي، حياتي رهي تہ "اياز" جي انقلابي شعر ۽ وک وک تي هن سجاڳ شخصيت جو احوال "روح رهاڻ" جي حوالي سان جلد لکي "مهراڻ" جي حوالي ڪبو.

شيخ اياز ويندو رهيو پر سندس روح کي چين مليو تہ اسان ڪٿيو.

هيءُ سين نہ ڏيندي چين، اُتي ڏس ڪوئي آيو آ پيارا،
هيءُ شايد ساڳو رمتو آ، آڳ جيئن اُجايو آ پيارا.
جنهن وقت جراغ شام ٻري ۽ ميخاني ۾ جام ٻري،
تنهن وقت اسان جي پنڌ پري، پنهنجو ٻہ پرايو آ پيارا.
جنهن وقت اسان جي تند تپي ۽ ساز تپي آواز جهپي،
تنهن وقت پلي ڪو ڪنڌ ڪپي، جو آيو ڳايو آ پيارا.
(جشن روح رهاڻ 1965 ع ۾ پڙهيو ويو.)

Gul Hayat Institute

ڪورو آهہ ڪڏهن ڪان پيارا، آءُ اُمايون ڏِلوا هُو،
ماڻهوءَ جو ايمان ٿيو آ رب مان ڪيڏو ڏِلوا هُو،
جڻ سارو ويران لڳي ٿو روحانيت۔ ڳلوا هُو،
آ اڳ جئن ويساهہ پلو، اڄ تنهن جو ڪيون ٻلوا هُو.
(شيخ اياز)

حميد سنڌي
حيدرآباد

غزل

پـلـي آس تـر مـان نـه آ تـوهـرن،
پـتـائـي! ڏسـيـن تـو وڄـون تـيـون ورن؟

اُتـر ڏانـهـن ڀـڪـرال ڀـڪـا ڪـيـا،
ڪـري ونـگ اگـم اجـهـو تـا وسـن!

پـون تـا نـوان ڳـنـڍ ڳـنـڍيـرم،
پـتـن تـي وري ڪـر ڪـنـيـا ڪـونـپـتـن.

جـهـلـن تـا پـيـا جـيءَ جـا جـهـولـٽـا،
ڇُـلـن تـا، مـتـاهـان ڇـمـر تـا ڇُـلـن!

ٻـنـا پـوڙ وسـنـديـون ڀـڪـر ڀـوس تـي،
گـهـٽـي وقـت ڪـان ٿـيـون گـهـتـائـون گُـڙن.

سـويـن ڪـيـت تـنـهـنـجـا، سـويـن مـارويـون،
نـه زيـريـون نـه زنـجـيـر جـن ڪـي جـهـلـن!

پـڳـائـون ڪـڙا ڪـوڙ جـي ڪـوت جـا،
پـلـيـا ڪـونـه پـيـرن مـٿـان پـيـڪـڙن!

Gul Hayat Institute

پـ تـي ڏيـنهن واهيـت كنـدا هي وزيـر،
نـ چـؤگـان رهـنـدا، نـ چـاري مـتـن.

ڏنـئـ سـڌ اهـڙي، سـوين سـيـڪـڙو،
مـتـن تـي مِـڙي ويـا، پـيـو پـيـا پـئـن.

كـٽـي چـنـگ چـارڻ اُچـارڻ لڳـا،
اُهـي ٻـول، ڪـلـمـ ٻـڙڪ ٻـاقـي نـ جـن.

سـويـن سـڌ تـن جـا پـڙاڏا هـزار،
اُيـي ڪان لـمي گـيـت ٿـا گـونـجـجـن.

ڏنـو ڏيـهـ آ ڏُرت. ڏاو ڏُڪـار،
كـريـن ماڙ ڪـائـي تـ مُـوذي مـرن!

سـجـو ڏيـهـ ڏاتـا ڪـري جـي اُيـا،
لـكـيـن عـيـد جـا چـنـڊ اُيـري پـون!

نـ جهانگي جهن كنهن بـ جهوريءَ هتي،
نـ سـانگي كـنهيـن ڪي بـ سُـنگي ڏيـن!

ڪـٽـيـريـون مـٿـيـريـون چـپـر ڪـٽ تـي،
ڏئـي حـال احـوال، ڦـاٿـا سـيـن!

وهـن ائـت، ٻـهـڙا ڪـٽـي ٻـائـڙيـون،
آسُـر ويـل نـوڙي گـهـرن ۾ گـهـرن!

سـدا مـامـتـا جـي رکـيـن لاج تـون،
سـدا چـٽـنـگ ٻـاريـن وسـاٽـل چُـلـهـن!

Gul Hayat Institute

نہ مارنگ تن جا اُجهاميل ڏسان،
نہ آونگ تن جا آپوڳا لڳن!

ڳيي لاءِ ڳولا ڪُتي ديس جي،
نہ لولا لُچائن، نہ لوليون لُچن!

نہ پورهيت پڏن پيٽ ڪي هُئن پٽيون،
نہ هاري ڪڏهن رت سان ريج ڪن!

جڏهن رات ٿئي، ننڊ جي گود ۾،
سڄو وقت مارو ستابا سُمهن!

سدا هير تن جو هندورو ٿئي،
سدا امن آزادگيءِ ۾ اُٿن!

ڪڏهن سنڌ جي سينڌ ميري نہ ٿئي،
ڪڏهن موڙ تنهن جا نہ مُرجهائجن!

وسي پٽ تنهنجي پلارا سدا،
پلي ديس پرديس سارا وَسن!

اسان سنڌ وارن ازل کان ”اياز“،
ڪنهين لاءِ مَندي سمائي نہ من.

Gul Hayat Institute

غزل

هتي لوءَ جي ڪانـ پونـدءِ لـڪا،
اڙي ويـهـ منـهنـجـي ٻـڏر ۾ ٽـڪا!

وري سـار دل تـي تـري آئـي آ،
وڏاسـيـن اوهـان لـئـه اکـيـن جا اڪا.

اُڪـيرون اُڪـيرون ڪتـيريون تـه ڏس!
اڙي ڏيـهـه، تـنـهـنـجـا اجـايـا ڏڪـا!

هـلـو، پـٽ پـاسـي وسـايـون وڪـيـون،
ڏنـاسـيـن، ڏنـاسـيـن، ولـهـن جـا وڪـا!

”اياز“ اڄ ڪـراچـي ڏني ڏيـنـهـن ٿـيـا،
ڏسـي ڪـيـر ايـڏا مـئـيءَ تـي مـڪـا!

❑

Gul Hayat Institute

غزل

تئي شال ڪوئي پُلئي جو پلوڙي،
وري پت پاسي هلوڙي، هلوڙي!

رڳو هانو جو ڏڍ، سو ڪيستائين؟
نه ڪا آهه پيٽي، نه ڪوپر جهلوڙي!

سچو سور آهيان، پلا ڪئن نه ڊانهيان!
اجا ڳيچ ڳايان؟ گهٽين تو گلوڙي!

ڏسان شال پيهر اُتي جون اُڏارون،
ڏنو ٻُٽ منهنجي ولر ڪي ولوڙي!

اسان جون انهن سان اکين جون اُميريون،
پهي! ڪيئن آندءِ پرين جو چلوڙي!

”اياز“ اڄ پيا ياد ورهين وڇوڙيل،
اکين جي اڳيان ڪوتلي تو تلوڙي!

❑

Gul Hayat Institute

غزل

سکي! پيا کي ملين تہ چئجانءِ چاندني تو سوا نہ ٿيندي،
اچين تہ منهنجيءَ اماس ۾ آءُ، چو تہ ڀي رات ڪانہ ايندي!

ڪڏهن بہ تو تي دوار دل جا نہ ڀوتبا، تون ڀلي هلي آ،
ڀ لڙڪ آلا ڪڏهن بہ هوندا، متان چئين آجيان نہ ٿيندي!

نہ ديپ دوهانتجي ڪڏهن هي، لِلات جي لاٽ شال جرڪي!
پرهہ پري آ، پتو نہ آهي تہ رات ڪيسين ڏهاڳ ڏيندي!

ڀڪي پروڪا اجا نہ آيا اُڪير تن جي هُري رهي آ،
اُداس سر تي هوا اُتي جي، چئي پئي ڪا اُڏار ايندي.

پرار تي ڪا پُڪار آهي مگر اڳيان تڪ تار آهي،
ڪٿي اسان جي اُڪار آهي، ”اياز“ ڪيڏانهن ناو نيندي؟

❑

Gul Hayat Institute

غزل

هيءُ هُر ڪُر رين بسيرن جي،
ٿي ويندي ساک سويرن جي.

جي واڳ وٺين ها ڏاگهن جي،
ڇو ڪاڻ ڪڍين ها ڏيرن جي؟

او شال! عقابن سان اٽڪان،
مان واهر ٿي واهيرن جي!

آ رات لڙي، هو اچڻوآ،
تون ڇوڙ نہ پايل پيرن جي.

مون مرڪي پنهنجو پاند ڏنو،
رت آئي ڳاڙهن ٻيرن جي!

ميهار ملڻ جي ويلا آ،
ڪر ڳالهہ گهڙن ۽ گهيرن جي.

ٿي ساري سنڌ "اياز" نچي،
ڇا ڇم ڇم آندءِ ڇيرن جي!

❑

Gul Hayat Institute

غزل

مان پار تہ ناهيان اي جيجل،
جو چنڊ ڏسان آئيني ۾!

ڪا آرتي آتروئلا آ،
جا گهاوَ وجهي ٿي سيني ۾.

هو برڪا برڪا اڇڙو آ،
پر ڪهڙي ماس مهيني ۾؟

ڪو ساحل ساحل سپنو هان،
مان ساري رات سفيني ۾.

هي ديس پري ٿو نفرت سان،
هي ديس ڪڙهي ٿو ڪيني ۾.

ٿو امرت لاءِ "اياز" ڏسان،
مان پنهنجي خون پسيني ۾.

❑

(سفينو - معنيٰ: ڪشتي، ٻيڙو)

Gul Hayat Institute

هن انڌي ديس انڌيري جي،
تون سورين ڳالهه سويري جي!

ڪو ڏوہي گهاٽ تہ ڳولي ڏي،
تي اوجر هن من ميري جي.

هوءَ هل هوا مان جهپٽي آ،
مون ڳالهه ڪئي مس ڳيري جي!

ڪجهہ وقت ڪڪائين سار هئي،
هن اکڙين جي آکيري جي.

اڄ وڄ وراڪا ڏئي ساڙي،
هر هُر ڪُر هن آهيري جي.

ڇو جاءِ جوالا تي ڳولي،
اي دل! تو پنهنجي ديري جي؟

تون پَٽُ پرين، پر تنهنجي پڳ،
ڇا ڪنڊ هئي ڪانڊيري جي!

ڇا جر ۾ جاڻ "اياز" هئي،
ڪنهن جيءَ جلي جي جيري جي!

□

Gul Hayat Institute

اي قوم! ٻڌايا تي قصا ڪلهہ توکي مون تقديرن جا،
اڄ باغيءَ باغيءَ جي سر تي تو تاج ڏسان تعزيرن جا.

ڪو ڪيئن نہ ٻوڙي مقتل ڏي، آ رت ۾ خوشبو مينديءَ جي!
ڪو ڪيئن نہ موڙي زندان ڏي، ٿا زلف ڇڪن زنجيرن جا!

هو ڪوڙا ڪانئر ڪڙڪن ٿا ۽ لاش هوا ۾ لڙڪن ٿا،
پر ڳاڙها جهنڊا ڦڙڪن ٿا، ڇا رنگ ڏٺم رهگيرن جا!

اڄ لال لهوءَ جي سرگم تي، ٿي منهنجي ڌرتي رقص ڪري،
منهن هيڊا ٿيا غدارن جا، بي شرم وڏيرن پيرن جا.

هي ماٺهو وهہ جو ڏک ٿيا، جئن لڪ لڳي تئن رُڪ ٿيا،
اڄ آزاديءَ جي نعري سان سڀ درد ويا دلگيرن جا.

هر دوکي جي ديوار ڍٺي ۽ ان جي سر سر سان نہ ملي،
اڄ ٻوڙي هر ڪو ديوانو تو کولي بند اسيرن جا.

اڄ هر ڪنهن جو هي رايو آ تو نينهن "اياز" نڀايو آ،
تو ڳاتا گيت بغاوت جا، تو لاتا رنگ ضميرن جا.

☐

(تعزيز ـ سزا)

جيجل! ڪهڙي ڀيجل آندي هيءَ تنبي جي تان؟
سر جي سٽ ڏئي تو آڇي هرڪو ڏُهرا دان!

منهنجا گيت گهُٽيءَ تي ڪانئر، هاٿي ڪيئن ڪندين؟
گرجي گونجي هن ڌرتيءَ جي ستر لک زبان!

مِل مان تا مزدور اچن يا واڳهه ڪٽن تا وڪ،
چيتي جئن ڪجهه چيي آيا ڪيڙي ڪيت ڪسان.

گونگا ماڻهو، ٻوڙا ماڻهو، ماڻهو ٻوٽ ٻڌل،
للڪارون للڪارون تي ويا، لڏي ويا ايوان.

گهن گهنن گهن ڌرتي گونجي، جنتا جاڳي اڄ،
ڌنن ڌنن ڌن ڌڳ پيا ڪن آزاديءَ اعلان.

جهنين جهنن جهڻڪار اچي تي، تا زنجير ٽٽن،
ڪنن ڪنن ۾ واڄٽ آيا، روم پيگا زندان.

چنن چنن مان آگ اڏاٽي، پهتا اپ الا،
تنن منن مان چرڪي نڪتا آپي جا اپمان.

پنن پنن ۾ پت اچي تي پهرين، پوءِ "اياز"،
بنن بنن کي ڌونڌاڙن تا تيزيءَ سان طوفان.

❑

Gul Hayat Institute

لوڪ گيت

لمڪيان ڙي لو

آءُ اتر هير سان، لمڪيان ڙي لو،
لمڪيان ڙي لو.

ڪنپ ڪنپاتا ڪرن، لمڪيان ڙي لو،
پٽ تتر پار جا،
روز اُتر ڪان اچن، لمڪيان ڙي لو،
پنڌ پري هوءِ ڙي، لمڪيان ڙي لو،
پار پرينءَ لوءِ ڙي، لمڪيان ڙي لو.

تانگهه ڪئي تاو ڙي، لمڪيان ڙي لو،
ڪانگ ڏسي ڪامتي،
ڪانڌ مٿان ڪاوڙي، لمڪيان ڙي لو،
ڏور ڪتيءِ ڏينهڙا، لمڪيان ڙي لو،
ڪالهه اُتا مينهڙا، لمڪيان ڙي لو.

ماڪ، پنا ڪانهن ڙي، لمڪيان ڙي لو،
جهومڪيون جوئريون،
آءُ پُتي پانهن ڙي، لمڪيان ڙي لو،
سونهن سياپا پرين، لمڪيان ڙي لو،
نينهن نياپا پرين، لمڪيان ڙي لو.

نيڻ پريان نير سان، لمڪيان ڙي لو،
آءُ اتر هير سان، لمڪيان ڙي لو.

❑

(لمڪيان ڙي لو هڪ ٽري لوڪ گيت آهي، جو پنج ست سرتيون ڏٽ چوندينديون، نرت سان چونديون آهن، ان جي ليءِ ڪجهه جمالي سان ملندي آهي، مون ان جون سٽون مفتعلن فاعلن جي وزن تي آٽي، ان ۾ شعري صلاحيت ۽ ان جي ناچ، ڏن ۾ تيزي پيدا ڪئي آهي، گيت جو فطري پس منظر واريا سي تي ڏٽ نہ پر جوئر جو ڪيت آهي، لمڪيان لفظ لمڪڻ (لوڏ سان هلڻ، لچڪڻ) مان نڪتو آهي، نرت ۾ چيلهہ جي لوڏ ضروري آهي.)

سانوڻ-تيج

(سانوڻ- تيج هڪ ٿري لوڪ گيت آهي، جو ڪنواريون ۽ نؤورنيون سانوڻ جي سُهائي پڪ ۾ اونداهي پک جي تيج تي ڳائينديون آهن، هن گيت ۾ ڪيفيت ٿري لوڪ گيت جي آهي، ترنم منهنجو آهي.)

آئـي سـانـوڻ-تـيـج ڙي،
گـج سـويـن تـارڙا، واجهـ وجهـي وج ڙي!
ڇـوريءَ نـــ ڇـج ڙي!
آئـي سـانـوڻ-تـيـج ڙي.

هـيـڪـلـڙو هـيـنـئـڙو، اپ ڪـري ڳـاج ڙي!
راڻـــو نـــ راج ڙي!
آئـي سـانـوڻ-تـيـج ڙي.

ڏت مـٿـي مـيـنهڙا، ڇـت ڪـئـي ڇـات ڙي،
تـــو ريءَ اُســـات ڙي!
آئـي سـانـوڻ-تـيـج ڙي.

ڏول بـنـا ڏوڏڙو، ڪـيـئـن لـڳـي ٻُـک ڙي!
تـــوريءَ نـــ سُـــک ڙي!
آئـي سـانـوڻ-تـيـج ڙي.

نـات ڪـري نـنـڊ ڙي، رت ڪـري رات ڙي!
تـــو ريءَ نـــ نـــات ڙي!
آئـي سـانـوڻ-تـيـج ڙي.

پُـج مـٿـان بـادلـو، پـيـج پـنـيءَ وسـجـو!
پـــائـــر بـــ پـــســـجـــو!
آئـي سـانـوڻ-تـيـج ڙي.

❑

Gul Hayat Institute

مٽيار

(مٽيار يا مٽيارو هڪ ٽري لوڪ گيت آهي، مٽيار لفظ مٽيي مان نڪتو آهي ۽ ڦيريدار ميجاريءَ لاءِ ڪم ايندو آهي، جو ٻولا، ٻينسر، چوڙا، جهومر، ڪنمال وغيره وڪٽندو آهي، ۽ سارو سامان اُٺ تي لڏي، ڏهر ڏهر ۾ ڊاپو ڪندو آهي، سنڌي لوڪ گيت دنيا جي لوڪ فن جي بي مثال حاصلات آهي ۽ سنڌي عوام جي اُجري اندر جو آئينو آهي، ٽري مٽياري جي هيئين ست تہ منهنجي اندر ۾ اُڪرجي ويئي آهي:

"سنڌڙي ري مارگي، اُڏتي جائي ڪيهہ"
(سنڌ جي مارڳ تان ڪهہ اُڏامندي ٿي وڃي)

سنڌ جو لوڪ ادب پڙهي، يقين ٿي وڃي ٿو تہ سنڌي ثقافت هر قيمت ڏيئي، بچائڻ جهڙي شيءِ آهي. مون هن لوڪ گيت ۾ جدت پيدا ڪئي آهي ۽ نہ فقط ان کي موزون ترنم ڏنو آهي پر ان کي علامتي رنگ ۾ بہ رڱيو آهي.)

مـٽـيـار آيـو، مـٽـيـار ڙي،
مـٽـيـار ڙي!

آيـو ڇـنـن ۾ والا ڪـنـن ۾،
ڳانـا ڳـلـي ۾ جهـونـجهار ڙي!
مـٽـيـار ڙي!

مـوتـي لُـٽـائـي جـوتـي لُـٽـائـي،
ڇـا ڇـا سـجـائـي سـنـسـار ڙي!
مـٽـيـار ڙي!

ٻانهن ٻـتـيءَ جـو ويـنـدي لـٽـيءَ جـو،
وريءَ ڇـيـنـيءَ جـو سـيـنـگـار ڙي!
مـٽـيـار ڙي!

گھونگھٽ هٽائي جھومر ٽڪائي،
چا چا ورونھون واپار ڙي!
مٺھيار ڙي!

ٻانھون ڳچيءَ ۾ ڏانھون ڳچيءَ ۾،
ڪمال پائي منار ڙي!
مٺھيار ڙي!

هئي هئي سھيليون ڪيڏيون ڀليون!
هن جو تہ سڀ سان آ پيار ڙي!
مٺھيار ڙي!

وڇڙو بہ آهي مڇڙو بہ ناهي،
تو واڳ واري هَسوار ڙي!
مٺھيار ڙي!

اکڙيون نہ اڙجو ٻيءَ جاءِ جڙجو،
روئي نہ روڪيو مٺھيار ڙي!
مٺھيار ڙي!

❑

Gul Hayat Institute

(جھونجھار - سورمو - پھلوان)

ڪرهو

(ڪرهو تر جو هڪ لوڪ گيت آهي، جو اُٺني سفر ۾ ڳائيندا آهن، ڪرهو اوسيڙي ۽ وڇوڙي جو گيت آهي ۽ اُن جي هر بند جي پوئين سٽ هڙڪ هلو هو، ڏيمان هلو هو، (هوريان هلو، ڊرو هلو) هوندي آهي، هن گيت جو سٽاءُ ڪرهي جو نہ آهي پر ان ۾ ساءُ "ڪرهي" جو آهي.)

هڙڪ هلو هو، ڏيمان هلو هو

پنڌ پري هو،
ڪير ڪري هو،
واٽ آواٽي،
ڏيل ڏري هو،
پو بہ پرينءَ جو پنڌ پلو هو،
هڙڪ هلو هو، ڏيمان هلو هو.

پار نہ پيرو،
دڳ نہ ديرو،
رات گهٽائين،
دور سويرو،
ڪر هلڙو ڙي جيءَ جهلو هو!
هڙڪ هلو هو، ڏيمان هلو هو.

سانولڙي جو،
ڳيچ ڇئو ڪو،
سانت بري آ،
سانت ڪيو چو؟
گونج اُپاري ڪا تہ گلو هو،
هڙڪ هلو هو، ڏيمان هلو هو.

❑

Gul Hayat Institute

ماٺهو اياٺا دلڙيون نہ جوڙن.

پيرا پکين جا،
ڳوڙها اکين جا،
سارون اُڏارون پرڙا پتوڙن،
ماٺهو اياٺا دلڙيون نہ جوڙن.

تاريون ٺهوڪن،
ڏيلون نہ ڏوڙن،
سانوڻ جهڙيءَ جا سپنا نهوڙن،
ماٺهو اياٺا دلڙيون نہ جوڙن.

تارون ترن ٿا،
واڳو ورن ٿا،
ٿا ڪن ڪيڏا وانجهي وچوڙن!
ماٺهو اياٺا دلڙيون نہ جوڙن.

Gul Hayat Institute

ڪنهن لاءِ ڳايان،
امرت وسايان؟
ٿا وهہ نئينءَ لئہ واسينگ ووڙن،
ماٺهو اياٺا دلڙيون نہ جوڙن.

❑

وايون

گهل ڏکن آڙي، نيڻ ٿا نندَ ڪن!

گيت گونجار جي واءُ مان ٿا ورن،
نيڻ ٿا نندَ ڪن!

جيءَ جا جهولڻا جهانءَ ۾ ٿا جهلن،
نيڻ ٿا نندَ ڪن!

سانت جي سير ۾ ٿا تنبورا ترن،
نيڻ ٿا نندَ ڪن!

چنڊ جا ناڪئا ناو مان ٿا ڏسن،
نيڻ ٿا نندَ ڪن!

پت جهڙا پرين پار ڪان ٿا اچن،
نيڻ ٿا نندَ ڪن!

راتڙيون جاڳندي جهپ آئي نه تن،
نيڻ ٿا نندَ ڪن!

گهل ڏکن آڙي، نيڻ ٿا نندَ ڪن!
نيڻ ٿا نندَ ڪن!

❑

Gul Hayat Institute

ڏوپا ويچي، ڏار، پتائي ڏوجهي پلي،
پاٽيءَ تٽون نہ پار، ارڙاٽا ڪر اوتري.
(هڪ پارڪري لوڪ بيت)

*

ڳَرج ڳَرج اي ڳونگي ڏرتي! پَرجُ پَرجُ پتياٽي!
پرج ڳرج پتياٽي!

پج پنيءَ جو برسيو آهي، ورهڻ رات وهاٽي،
پَرجُ ڳَرجُ پتياٽي!

هر هر هل هلاچا تنهنجا، ور ور وج وراٽي،
پرج ڳرج پتياٽي!

ڪارونجهر ۾ پئي پُڪاري، پل پل پريت پراٽي،
پرج ڳرج پتياٽي!

ڏوپا ڏار نہ رهٽي آهي، آءُ اُٿل ۾ پاٽي!
پرج ڳرج پتياٽي!

پنهنجي اوليءَ ڪو بہ نہ اولو، سير انهيءَ جي ساٽي،
پرج ڳرج پتياٽي!

Gul Hayat Institute

ڪـــهـــڙو غـــيـــب شـــهـــود؟
سـپ ڪـجـهـ تـون ئـي آهـيـن!

چنڊ بـه تـنـهـنـجـي چاري ۾ آ، تـڪـي سـچ سـجـود،
سـپ ڪـجـهـ تـون ئـي آهـيـن!

ماڻهوءَ کان وڏ ڪوئي ناهي، ماڻهوءَ جو معبود،
سـپ ڪـجـهـ تـون ئـي آهـيـن!

آيـو آهـ عدم ڪي جهاڳي، تـنـهـنـجـي لاءِ وجـود،
سـپ ڪـجـهـ تـون ئـي آهـيـن!

تون ئي روزا صليب سجائين، تون ئي ان موعود،
سـپ ڪـجـهـ تـون ئـي آهـيـن!

تون ئي آهين پنهنجي منزل، تون ئي لامحدود،
سـپ ڪـجـهـ تـون ئـي آهـيـن!

□

Gul Hayat Institute

ڇيچ

ڪانگ لنوين، ڪانگ لنوين، ڪانگ لنوين وو،
آءُ پرين! آءُ پرين! سانگ ڪري ڪو،
ڪانگُ لنوين وو.

آءُ پرين! اُپ متان آهه لڳهه لس،
چاڻ وتو مينهن، ڏنو وچ وراڪو،
ڪانگُ لنوين وو.

آءُ پرين! ڪٽڪ ڪيا سنگ سُنهَرا،
ڪيت تيا ڪاڻ، سچو سون پري تو،
ڪانگُ لنوين وو.

آءُ پرين! واءُ وري ان اُجاريو،
مند متان مند اچي، تون نه اچين چو؟
ڪانگُ لنوين وو.

روز متي لات ڪري، مات ڪري من،
پڪ لهي لڪ ڏئي نينهن نياپو،
ڪانگُ لنوين وو.

هاءِ پرين! هاءِ پرين! دير ڪئي تو،
ڪانگ لنوين، ڪانگ لنوين، ڪانگ لنوين وو.

❑

Gul Hayat Institute

نظم

ڪو سپنو سرجي اُڀري ٿو،
هن تنبوري جي تارن مان.
تون چندرما جي ناوَ جهلي،
ٿي نڪرين دور سِتارن مان.
۽ منهنجيءَ سيرانديءَ ويهي پرسان،
هٿ ڦيري منهنجن وارن تي،
تون ڪوئي گيت ٻڌائين ٿي،
هن تنبوري جي تارن تي،
جو گيت امارو ڳوليو هو،
جو ڪاليداس نہ پاتو هو،
ڪلهہ رات رويءَ سمپان جهلي،
جو گيت اڌورو ڳاتو هو،
اڄ مان سنڌوءَ جي ڪنڌي تي،
هر مانجهيءَ جو مونجهارو هان،
هر ڪوئي پڇي ٿو، "آڻين ٿو
هي لهرون لهرون گيت ڪٿان؟"
ان وقت ڏسان ٿو حيرت مان،
مان تنبوري جي تارن ۾،
۽ ياد اچن ٿيون آڱريون،
هو تنهنجون منهنجن وارن ۾.

Gul Hayat Institute

(امير خسرو ۽ پاڻياريءَ ڪي)

”تنهنجو نالو؟“ ”ڪانتي.“
”تنهنجو روپ آنوپ آ،“
”مون وٽ رنگ نہ روپ آ،“

”سونهن وٽي مون سانوري،
تون ڇا ڄاڻين ٻانوري!
من منڊپ جي آگ آ،
تنهنجي ڪايا ڪانتي.“

”منهنجو نالو ڪانتي،
منهنجو ويس بنارسي،
تنهنجي ٻولي پارسي،
منهنجي ٻولي پوربي،
۽ مان پوڄان مورتي.
تنهنجو من گهنگهور، مان
چندرما جي شانتي.“

”شترو سمجهہ نہ ڪانتي!
هي منهنجو بہ تہ ديس آ،
مون بہ تہ گيڙو ويس آ،
تنهنجي منهنجي ڳانءِ ۾،
پنهنجي پنهنجي ٺانءَ ۾،
ساڳي جر جي اوت آ،
آءُ تہ هان ويدانتي.“

❑

Gul Hayat Institute

ڪالهہ وڏو مون ڪوئي گل،
تنھنجي چوٽي ۾.

گل جي خوشبو چوٽي ۾،
يا چوٽي جي هئي گل ۾!
ڪھڙو گل هو، ياد نہ آ،
هاڻ، مون کي هن هل ۾.

هاٿي جا زنجيرن جي،
روز پئي جھٽڪار اچي،
اُن ۾ تنھنجي چوٽي جي،
مون کي پيئي سار اچي.

ڪھڙو گل هو؟ ياد نہ آ،
شايد ڪو رابيل هو!
يا چمپا هئي چوٽي ۾،
جنھن ۾ تيل قليل هيو!

مون کي اڄ ڪا ياد نہ آ،
زندان جي ديوارن ۾،
اڏمئي جي جاءِ ڪٿي،
ڪا بہ سڳنڌي سارن ۾!

ڪالهہ وڏو مون ڪوئي گل،
تنھنجي چوٽي ۾.

❑

Gul Hayat Institute

وجو، ڪنوِيليو، وجو!
وجي پرينءَ ڪي چئو،
اجا پيو جيئان،
اجا پيو جيئان.

آجوڳُ هيءَ جاٽ آ،
اُساٽ ئي اُساٽ آ،
ٻہ چار پيرڙا ڪٽان،
تہ پن پن ٿي ڇٽان!
سنيھ آ نہ سنگ آ،
نہ آس ۾ امنگ آ،
تڏھن بہ مار ڌاڙ ۾،
اُجاڙ واڙ، واڙ ۾،
رڙھي رڙھي وڙھان پيو،
وڙھي وڙھي رڙھان پيو.

Gul Hayat Institute

وجو، ڪنوِيليو، وجو!
وجي پرينءَ ڪي چئو،
اجا تہ هانو هيڪلو،
اوھان بگر ڪيو بلو،
اجا پيو جِئان،
اجا پيو جِيان.

ڪڏهن اُڦت مران ته پو،
به چار لڙڪ هارجو،
ڪڏهن ڪڏهن ته سارجو،
ته ڪير ماڳ ۾ مئو!
جڏهن به سانوڻيون اچن،
چمر الوٽ ٿي نچن،
جڏهن به پٽ پٽ تي،
گهٽا گجي گجي وسي،
جڏهن به مور ٽور ۾،
ڏسو نه ڪنهن به هور ۾،
جڏهن به روجهه ريجهه ۾،
ڏسو اپوجهه ريجهه ۾،
تڏهن نه هي وسارجو،
ته ڪير سچ ۾ ستو!
اچا ته جاڳ ٿي جلي،
اچا ته ويڙهه ٿي هلي،
اچا ته گهاوَ تاوَ ۾،
لهو لهو لڳاوَ ۾،
رڙهي رڙهي وڙهن پيا،
وڙهي وڙهي رڙهن پيا،
اچا ٿيون نه ماٺڪيون،
اُچاتريون، اُپاٺڪيون،
اچا گهڙي پني نه آ،
اچا ته رات ٿي نه آ.
اچا پيو جِئان،
اچا پيو جِئان.

❑

Gul Hayat Institute

هيروشيما

هي ڪير ڪڙو آ ڪُنيءَ تي؟
حيران هوا ۾ تهڪ ڏئي،
ٿو هيٺ، نهاري ڌرتيءَ تي!

هيءَ ڪنهن جي آڳ لڳي جر ۾،
جو پنهنجي پنهنجي موتيءَ سان،
هر سپ سڙي وئي ساگر ۾!

ڪنهن مرڪ پريءَ ميءِ نوشيءَ ۾،
مان تنهنجي هان، مان تنهنجو هان.
ٿي رات چيو سرگوشيءَ ۾.

اڄ تن جي هيج ڪٿي آهي؟
جت پاسا پيار ورايا ها،
سا سرهي سيج ڪٿي آهي؟

Gul Hayat Institute

ڪنهن چيو هو، پيار امر آهي،
ٻي هر شيءِ اچڻي وڃڻي آ،
اڄ جڙ ۾ ڪجهه به امر ناهي.

اڄ تو ۾ تنهنجي موتيءَ سان،
ڪا سرهي سپ سڙي وئي آ،
تو جيءَ نه آهين جوتيءَ سان.

۽ منهنجي پيار وڃائي آ،
پنهنجي هر آس امرتا جي،
هيءَ تنهنجي منهنجي ڪائي آ.

هي ڪير ڪڙو آ ڪنييءَ تي؟
هي تون آهين، هي مان آهيان،
جن امن نه آندو ڌرتيءَ تي.

ها، هيءَ اسان جي ڪائي آ،
اِن اوچيءَ ڪائيءَ کي ڳڌجي،
چا، تو مان آگ لڳائي آ!

❑

Gul Hayat Institute

منهنجو اگهه پڇين ٿو امر!
منهنجا گيت ڳنهي سگهندين تون؟

هٿ مٿان چا هُل ٿيو آ!
هر ڪو موتيءَ مُل ٿيو آ.
ڪيڏي پيهه لڳي پئي آهي!
ڳپا گيهه لڳي پئي آهي!
ڪيڏو پاوُ چڙهي ويو آهي!
هر ڪو گيت پڙهي ويو آهي،
تنهنجا ڍڪ پيري ويو آهي،
ٻهه ٻهه ٻڪ پيري ويو آهي،
ڪنهن ساڃهه کي سيڪ نه آهي،
آهي رڪ وويڪ نه آهي،
ڏات پيريءَ بازار وڪاڻي،
مان به ته هڪ وڻجارو آهيان،
پر مان سڀ کان نيارو آهيان،
گيت اندر جا گونجي آهي،
سا شيءِ منهنجي پونجي آهي،
مِل مان جو مزدور اچي ٿو،
هَرُ هڻندي جيڪو ٿڪجي ٿو،
جو توسان سينو ساهي،
پير ڪڙين ۾ آيو آهي،
تنهن سان گيت ورهايان بيٺو!
چوواٽي تي ڳايان بيٺو!
جنهن وٽ ڪوئي لڙڪ ڦڙو آ،
تنهن منهنجو هر گيت ڳڏو آ.

تو وٽ لڙڪ ڪتي ڪو امر!
منهنجا گيت ڳنهي سگهندين تون؟

❑

Gul Hayat Institute

هر ڪنهن سان قانون ڏسي،
مون انصاف ڪيو آهي،
ڪنهن کي ڦاهي چاڙهيو آ،
ڪنهن کي معاف ڪيو آهي،
ساري عمر حڪومت لئہ،
رستو صاف ڪيو آهي.

ها، پر ڪلهہ هو شاعر، جو،
پير ڪڙين ۾ آيو هو،
وڏ ڦڙي جئن وائيءَ ۾،
جا هن سوز سمايو هو!
بادل پيرجي آيا ها،
منهنجو من گهبرايو هو.

سرڪاري ڏر جي چوٽيءَ،
هو ڪو ديس دروهي هو،
اختياريءَ جو باغي هو،
اوندهہ لاءِ اڏوهي هو،
باک، ڦتيءَ جو ڪانڪي هو،
ڏوهي هو، هو ڏوهي هو.

اختياريءَ جي ٽنيي تي،
مان بہ تہ ڪائي ٿوٽي هان،
اوندهہ لاءِ اڏاوت ۾،
سڀ کان سگهہ چئوٽي هان،
هونءَ تہ پوتر پاٽي هان،
هونءَ تہ ڪومل ڪوئي هان.

Gul Hayat Institute

سچ آ، ڪنهن بہ بغاوت ڪان،
باغي گيت برو آهي،
اونداهيءَ جي راڪي جي،
ڇاتيءَ منجهہ ڇرو آهي.
پر جو هن جو ساڪي هو،
سو ڪو ڪن ڪُرو آهي!

هن ڪئن اهڙي ساک ڪنئي،
گيت ڇگُو آ هر شيءِ ڪان،
قيءَ جهڙو قانون اهو،
ڪيئن جهليندو هن سيءِ ڪان!
ڏس، هر ڪنهن جي ورديءَ ۾،
لونءَ ڪنبي ٿي اڄ ليءِ ڪان.

مون شاعر ۽ ساڪيءَ ڪي،
اهڙي ٿيپ ڏني آهي،
سارو ديس رنو آهي،
ساري قوم ڏني آهي،
ڪويل ڪنٺ ڇگُو ناهي،
ان ۾ پيچ پيني آهي.

Gul Hayat Institute

تو جا ڳالهہ بہ سوچي آهي،
حرم سرا جي نوچي آهي،
ٻاهر ڀڙڪ نہ ٿي اڇٽي آ،
تنهنجي ڀهري ۾ ڀچٽي آ،
خواجہ سرا جئن وينو آهين،
وينو تاهہ نڳيءَ جا ناهين.
مون جا ڳالهہ بہ ماٽي آهي،
سا جهانسيءَ جي راٽي آهي،
جنهن جي تيز ڪٽاري آهي،
وار اُنهيءَ جو ڪاري آهي،
۽ ان لئہ ميدان بہ آهي،
جندڙيءَ جو جولان بہ آهي،
جيءُ اُنهيءَ جو جوکي ۾ آ،
پر جا گيت انوکي ۾ آ،
سا تہ بغاوت سرٽي ناهي.
تو جا ڳالهہ بہ سوچي آهي،
سا جي ڪتجي مرٽي ناهي،
گهتجي گهتجي مرٽي آهي،
تون بہ وطن جو شاعر آهين،
مون جئن گيت نہ تو پر ناهين،
منهنجو سچ بہ ساچاهين ٿو،
پوءِ بہ هر ڪنهن سان باهين ٿو،
هي پٿر سان سر ماري ٿو،
کهڙيءَ دنيا ۾ گهاري ٿو!

❑

Gul Hayat Institute

هُونءَ وڏيرو هل ڙي!
ڏاڍي جو ڏڪار، تہ هن جي جهرڪيءَ جهڙي دل ڙي!

هون وڏيرو نانگ ڙي!
بگڙي جو سرڪار، تہ هن جو ساپي وارو سانگ ڙي!

هونءَ وڏيرو واڇ ڙي!
بود اچي پوتار، تہ سمجهو هن کي ڪرسيءَ آڇ ڙي!

هونءَ وڏيرو ڏپ ڙي!
ڪئن نہ ڪچهريءَ ۾ ايندو آ لائي سُرهي لپ ڙي!

ماڪ تہ هن جي هونءَ ڙي!
سوين سُريتيون ڏاري، ها پر جوءِ تہ هن جي جونءَ ڙي!

پنهنجي ريتي راند ڙي!
لال جهنڊي جي اڳتان ڏاڍو مڇري ٿو هو ڏاند ڙي!
پنهنجي ريتي راند ڙي!
ڇو تہ وڏيرو ڏاند ڙي!

❑

Gul Hayat Institute

چا تن ۾ ات اُڪير هئي،
جي دوها ڪاله ڪبير چيا!
هنن رام رحيم ٻئي گهٽ تي،
ڪنهن نام مٿان ٿي گهور ڪيا،
هن مذ ماتي جو متو هو،
جن پيار ڪيو، سي پيار پيا.

ڪي دليءَ ۾ درويش هيا،
تن جي ٻه ته ساڳي وائي هئي،
۽ گور ڪنات گُفا ۾ ڪله،
جا پنهنجي جوت جلائي هئي،
سا جوت ڀائيءَ سنڌوءَ تي،
ڪنهن ڏيئي ۾ ٽمڪائي هئي.

اڄ آءٌ ڀتائيءَ جو ٻيدي،
تنهن پيار مٿان پل ناهيان ٿو،
جنهن وقت لهوءَ جي دريا تي،
مان هيٺ ڏسي گهبرايان ٿو،
تنهن وقت ڀنوائيءَ ڪي پنهنجي،
ڪنهن پڻ جهڻ سان ٻهلايان ٿو.

ان پڻ جهڻ ۾ هن ڌرتيءَ جي،
ڪا صدين جي سنگيت به آ،
۽ اُن ۾ آه ڌڪار اها،
جا هار به آ ۽ جيت به آ،
۽ اُن ۾ آهي پيار اهو
جو پيار به آ پريت به آ.

پو آءٌ ڪُلهي تي هاريءَ جي،
ٿو پنهنجا هيٺا هٿ رکان،
۽ ڪوڙر جا مزدور جهلي،
ٿو تنهن ۾ پنهنجي سگهه ڏسان،
جي دوها ڪاله ڪبير چيا،
ٿو چيري پنهنجو هانءُ چوان.

❑

Gul Hayat Institute

نئون نسل

نٿهڻ اُس، وهاٿيل ويرا،
ارهڙ جا آڙاه هوا ۾،
رتورت پراهان پيرا،
ات اڄايل ساه هوا ۾.

هن پٽرائينءَ چپ ۾ ڪنهن ڪي،
جهوراٽي جي جهانءِ نہ گهرجي،
تنهنجو گيت ڪويرو آهي،
ءِ جي سچ چوانءِ، نہ گهرجي.

سر سر ۾ سنداڻ وجي ٿي،
لوه رجي اڄ رڪ ٿيو آ،
وڪ پنيان ئي وڪ کجي ٿي،
ها پر اڳتي پنڌ پيو آ.

گيت اُهو جو وڪ وڌائي،
اُن جو سنگ سجايو آهي،
جانٺا جيءَ چڏي جو گهائي،
اهڙو گيت اڄايو آهي.

تنهنجي ليءَ کهڪاوَ ڪُنل آ،
تنهنجا قومي گيت نہ گهرجن،
نسل نئون فولاد مثل آ،
ان ڪي مومي گيت نہ گهرجي.

❑

Gul Hayat Institute

سنڌ ديس مهانُ، سنڌ ديس مهانُ،
لاڙ، وچولو، اُتر،
ڪڇ، ڪراچي بندر،
هيڏو سارو جر ٿر!
ڪيڏو ڪوهستان!
سنڌ ديس مهانُ.

جيءُ جيءُ ان داتا!
تنهنجا سڏ سچاتا،
آزاديءَ لئہ آتا،
تو تي سڀ قربان،
سنڌ ديس مهان.

ستر لک سپوتو!
هوشو، هيمو ٻڍجو،
هرڪو جهڙو دودو،
دولهہ دريا خان،
سنڌ ديس مهان.

سچل ساميءَ پارا،
ڪيئي جيءَ جيارا،
آديءَ رات اُمارا،
پت ڏٺيءَ جو پيان،
سنڌ ديس مهان.

پيڙو آهہ پنير ڪو،
چر چراتو چرڪو!
آجو تيندو هرڪو،
هر مزدور ڪسان،
سنڌ ديس مهان، سنڌ ديس مهان.

❑

Gul Hayat Institute

جڏهن به سنڌي ادب ۾ مزاحمتي ادب جي تاريخ تحرير ڪئي ويندي ته ان ۾ شيخ اياز جو نالو سر فهرست هوندو. 1955ع ۾ سنڌ تي ون يونٽ جا ڦهر ۽ ڪوٽ اڏيا ويا هئا، ملڪ تي صدر ايوب خان ۽ گورنر اولهه پاڪستان ملڪ امير محمد خان جو راڄ. سنڌ جو نالو وٺڻ به ڇڻ ڪاريهر تي پير پوڻ جي برابر هو. ڪراچي 1948ع سنڌ کان ڌار ڪيل. باقي سنڌ حيدرآباد ۽ خيرپور ڊويزن تي مشتمل؛ جن جا دبنگ ڪمشنر سيد دربار علي شاهه ۽ مسرور حسن خان. اسمبلي جا سنڌي ميمبر وري هوندا هئا سرڪار جي خوش دلي ۽ انهن کي شيل شڪار ڪرائڻ ۾ مشغول. سائين جي ايم سيد سن ۾ پنهنجي گهر ۾ نظربند. ساري سنڌ ۾ ماٺ ڇانيل. اهڙي دور ۾ فقط شيخ اياز جي انقلابي شاعري، سنڌ جي دلين ۾ جوش، ولوولو ۽ جذبو جاڳائي رهي هئي. انقلابي شاعري، جي عيوض شيخ اياز کي پهريون ڀيرو سيپٽمبر 1965ع ۾ سکر جيل ۾ ٽي مهينه نظربند ڪيو ويو. جڏهن ته سندس ٽي ڪتاب "ڀؤنريري آڪاس" ڪلهي پاتم ڪينرو" ۽ جي ڪاڪ ڪڪوريا ڪاپڙي سرڪار ضبط ڪري ڇڏيا هئا. اردو اخبارون توڙي سنڌي اخبارون حڪومت جا راڳ ڳائينديون هيون ۽ قومي اسمبلي توڙي صوبائي اسيمبلي جا سنڌي ميمبر سنڌ لاءِ ڪوئي اکر به ڳالهائڻ لاءِ تيار ڪونه هئا. اهڙي وقت ۾ محترم حميد سنڌي جي مخزن "روح رهاڻ" ئي سنڌ جي حقن لاءِ آواز بلند ڪرڻ سان گفتگو وڏي رهي هئي، شيخ اياز جي انقلابي شاعري شايع ڪري هڪ تاريخي ڪردار پئي نڀايو. روح رهاڻ جا ساليانه جشن سنڌ جي قومي تحريڪ جا جلسا هئا، جنهن ۾ شيخ اياز جي انقلابي شاعري ڪنن سان ٻڌي ۽ پڙهي سين. حيدرآباد جي بسنت هال ۾ "شيخ اياز جو نظم "مان توکي گيت ڏيان اي ڌرتي، تون مون تي زنجيرون وجهين. مون توکي ڇا ڇا گيت ڏنا ۽ سندرتا جا ميت ڏنا، اڃا به ڪنن ۾ گونجي رهيو آهي، ان ئي دور ۾ روح رهاڻ پبليڪشن اياز جا به ننڍڙا مجموعا "جل جل مشعل جل..." ۽ رت آئي ڳاڙهن ٻيرن جي شايع ٿيا هئا. شيخ اياز جي ٻنهي مجموعن، جيڪي ڊبل ڪرائون سائيز ۾ ڇپيل هئا، تن جا وٺندڙ ۽ موهيندڙ ٽائيٽل اڃا به اکين اڳيان پيا ڦرن. اياز جي شاعري ۽ جي مجموعي "رت آئي ڳاڙهن ٻيرن جي" کي ٻيهر شايع ڪري اسان جي دوست غلام مصطفي سولنگي سٺي روايت وڌي آهي، جنهن لاءِ هو يقينن جس لهڻي.

مدد علي سنڌي